

Zie, de mens!

Door Nico Binnendijk

Verklaringenblad masterthesis

Naam student: Nico Binnendijk

Titel masterthesis: Zie, de mens!

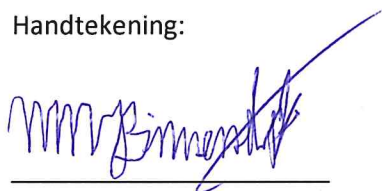
VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

Handtekening:

AMSTERDAM, 5-8-2019

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PThU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PThU

☒ wel

☐ niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

Handtekening:

AMSTERDAM, 5-8-2019

Zie, de mens!

*Een onderzoek naar de betekenisgeving van vrijwilligers in hun ontmoeting met
daders van misbruik van minderjarigen*

Door Nico Binnendijk
Masterthesis voor de vakgroep Practices
Master Theologie-Gemeentepredikant
Protestantse Theologische Universiteit, locatie Amsterdam
5 augustus 2019

Begeleider: Dr. Reijer J. de Vries
Beoordelaar: Dr. Rein Brouwer

Op de omslag is een zogenaamde Piëta afgebeeld. Piëta is in de kunst de benaming van een schilderij of sculptuur van de gestorven Christus die zich omringd weet door Maria of door engelen.¹ Wie de beeldhouwer is van de afgebeelde sculptuur is niet bekend.²

¹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Piëta>

² <https://pixabay.com/nl/photos/piet%C3%A0-sculptuur-maria-pijn-moeder-2765003/>

Voorwoord

Eén van de grootste uitdagingen van deze tijd is volgens mij hoe wij als mensen met elkaar kunnen samenleven, ondanks alle verschillen. Voor mij persoonlijk is Jezus daarin een groot voorbeeld. Hij liet zien wat liefhebben is, namelijk het recht willen doen aan de ander. Niet alleen aan die ander die min of meer het zelfde denkt en doet als ikzelf. Nee, hij liet zien dat het er om gaat om recht te doen aan de ander, die juist door zijn anders-zijn buitengesloten dreigt te worden. Hij liet zich daarbij raken door de mens die hij zag, achter de tollenaar, de melaatse of de prostitué.

De groep die in mijn beleving in onze samenleving momenteel het meest als ‘anders’ wordt ervaren, zijn de mensen die voor zedendelicten met minderjarigen veroordeeld zijn. Dat onderwerp is zo beladen, dat zelfs het gesprek hierover vaak haast onmogelijk is. Toch heb ik gemeend om juist over dit thema een thesis te schrijven. Niet vanwege enig begrip voor welk misbruik dan ook, maar wel om te leren hoe wij als kerk en als samenleving met deze mensen kunnen omgaan en er mogelijk zorg voor kunnen dragen om nieuwe daders en slachtoffers te voorkomen.

Ik wil bij deze een ieder bedanken die heeft meegewerkt aan dit onderzoek, Reijer, mijn begeleider bij het schrijven van de thesis, voor al zijn adviezen en reflecties op mijn werk en Alma voor het meelesen. Daarnaast wil ik Wilma bedanken voor al haar liefde en steun gedurende mijn theologiestudie en bij het verrichten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 – Inleiding

1.1	Aanleiding en probleemstelling	7
1.2	Vraagstelling	8
1.3	Verantwoording en doelstelling	9
1.4	Methode, strategie en opbouw	11
1.5	Eigen positie en verhouding tot dit onderzoek	12

Hoofdstuk 2 – Theoretische kaders

2.1	Een praktisch theologisch onderzoek	13
2.1.1	Van kerkelijk handelen tot de ervaring van dat wat heilig is	13
2.1.2	Positionering van dit onderzoek binnen de praktische theologie	14
2.1.3	Het levensbeschouwelijk perspectief als ‘theologie van de eerste orde’	15
2.2	Komen tot verstaan, een vrijwillige keuze?	16
2.2.1	Een hermeneutiek om tot verstaan te komen	16
2.2.2	Hermeneutische concepten als sleutelbegrippen bij de onderzoeksvraag	18
2.3	Daders van pedoseksueel misbruik	19
2.3.1	Wat is pedofilie?	19
2.3.2	Typologieën van pedofilie	21
2.3.3	Pedofilie als psychopathologie	23
2.3.4	Typologie van pedofilie en pastorale invalshoeken	24
2.4	Pedofilie en levensbeschouwelijk perspectief	24
2.4.1	Het perspectief van pedofilie in de context van kerk, geloof en samenleving	25
2.4.2	Het perspectief van misbruik in de context van kerk, geloof en samenleving	27
2.4.3	Levensbeschouwelijk perspectief en religieuze betekenisgeving	29
2.4.4	Een derde perspectief, op zoek naar een bemiddelende positie	31
2.4.5	Levensbeschouwelijke thema’s en taal als sleutelbegrippen bij de onderzoeksvraag	32
2.5	Een pastorale ontmoeting	33
2.5.1	Visies op pastoraat	33
2.5.2	Functies van pastorale zorg	35
2.5.3	Pastoraat en levensbeschouwelijk perspectief	37
2.6	Samenvatting en conclusies bij de theoretische kaders	37

Hoofdstuk 3 – Methode

3.1	Kwalitatief onderzoek, uitgangspunten en achtergronden	39
3.2	Selectie, werving en samenstelling van de groep participanten	39
3.3	Onderzoeksmethode en dataverzameling	41
3.3.1	Onderzoeksmethode	41
3.3.2	Ethische dimensie	41
3.3.3	Werkwijze	42
3.4	Het uitvoering van de data-analyse	43

Hoofdstuk 4 – Onderzoeksresultaten

4.1	Wijze van presentatie	44
4.2	Onderzoeksresultaten bij de eerste deelvraag	44
4.3	Onderzoeksresultaten bij de tweede deelvraag	46
4.4	Onderzoeksresultaten bij de derde deelvraag	47
4.5	Onderzoeksresultaten bij de vierde deelvraag	50
4.6	Onderzoeksresultaten bij de algemene vragen	51
4.7	Veldwaarnemingen	52

Hoofdstuk 5 – Conclusies en discussie

5.1	Conclusies bij de hoofdvraag	54
5.2	Reflecties bij de conclusies en op het onderzoeksproces	55
5.3	Discussie: een nadere focus in de hoofdvraag	56
5.4	De gemeenschap als pastoraat en als mogelijke bescherming tegen recidive	56
5.5	De kerk als ondersteunende gemeenschap, voorbij het perspectief van de dader	57

Bibliografie	59
---------------------	----

Bijlage 1. Vragenlijst	63
-------------------------------	----

Bijlage 2. Codeboom	65
----------------------------	----

Bijlage 3. Datamanagementplan	66
--------------------------------------	----

Hoofdstuk 1 – Inleiding

1.1 Aanleiding en probleemstelling

In onze samenleving lijkt er steeds meer aandacht te komen voor slachtoffers van seksuele misdrijven, ook binnen de kerken. En steeds meer mensen voelen ook de ruimte om naar buiten te brengen wat hen eens is overkomen. Een goede zaak, maar wel één die zichtbaar maakt dat het om heel veel mensen gaat en er dus ook veel daders moeten zijn.

Daders van seksuele misdrijven roepen vaak grote weerstand op. Zeker waar het misbruik betreft van minderjarigen. Regelmatig kan worden waargenomen dat mensen met pedofiele gevoelens, en zeker daders van pedoseksuele misdrijven, in hoge mate worden gedemoniseerd en gestigmatiseerd. In brede kring lijkt dit soort van misdrijven zo zeer als ‘vreemd’ te worden ervaren, dat het afschuw en walging oproept.

Een voorbeeld dat enkele jaren geleden uitgebreide aandacht kreeg in de media, vormde de casus van de ex-gedetineerde pedoseksueel Benno L. In de discussie over zijn herhuisvesting voelde de predikant Rikko Voorberg zich geroepen om een tegengeluid te laten horen, door op Facebook openlijk te verklaren dat Benno L. wel in zijn straat mocht komen wonen. Voorberg liet met zijn initiatief zien dat er onder andere vanuit een christelijk perspectief argumenten zijn aan te voeren om deze daders niet te demoniseren en niet te stigmatiseren.³ Argumenten die een appèl doen op mensen en hen oproepen om deze daders -ondanks wat ze gedaan hebben- vooral ook als mens te blijven zien. Dit vanuit de gedachte: iemand valt niet samen met zijn daden. Dat is ook de titel van een brochure die de landelijke Protestantse Kerk in Nederland (PKN) in 2004 over dit onderwerp heeft uitgebracht.⁴ Maar, hoe doe je dat? Gezien de reacties uit de samenleving lijkt dit een groot probleem! Het probleem lijkt kenmerkend voor de omgang met deze mensen, dus ook waar het een mogelijke pastorale omgang betreft. Literatuur over deze vorm van pastoraat is echter schaars. Behalve genoemde brochure is er vanuit de landelijke PKN in het recente verleden verder niets gepubliceerd over het pastoraat aan daders van pedoseksueel misbruik.

Tegelijkertijd geldt dát er mensen zijn die er vrijwillig voor kiezen om vanuit een pastorale intentie juist deze mensen te bezoeken in gevangenissen of in Tbs-klinieken, of ze na hun vrijlating te begeleiden. Het lijkt dan ook de moeite waard om onder hen onderzoek te doen, om op die wijze inzicht te krijgen in de betekenissen die zij geven aan genoemde dader, aan zijn daden en aan genoemd pastoraat. Daardoor wordt ook duidelijk hoe deze vrijwilligers zich vanuit hun eigen levensbeschouwelijk perspectief aangesproken weten om met deze mensen in een pastorale ontmoeting te willen en kunnen omgaan. Daarbij realiseer ik mij dat het in dit pastoraat veelal zal gaan om een voortgaande pastorale ontmoeting. Dat betekent dat er mogelijk ook sprake zal zijn van een ontwikkeling in de wijze waarop de vrijwilliger aan dit pastoraat betekenis en invulling geeft.

³ R. Voorberg, *De dominee leert vloeken*. Amsterdam-Antwerpen: Arbeiderspers, 2016, p. 43-66.

⁴ A. Parmentier, J. Deenik-Moolhuizen, *Iemand valt niet samen met zijn daden. Pastoraat aan daders van seksueel misbruik*. Utrecht: Protestantse Kerk in Nederland, 2004.

1.2 Vraagstelling

Bij de aanleiding spreek ik over ‘daders’. Het normatieve karakter van deze term past bij het maatschappelijke perspectief waar vanuit in het huidige publieke debat veelal naar deze mensen gekeken wordt. En hoewel de PKN met de titel van haar brochure duidelijk lijkt te willen maken dat een dader meer is dan zijn daden, kiest ook zij ervoor om hierin consequent over daders te blijven spreken. Het roept de vraag op of- en wanneer iemand die een zedendelict heeft begaan met minderjarigen ook aangeduid mag worden met een andere term. Daarnaast roept het de vraag op of er naast een maatschappelijke normativiteit en een veronderstelde kerkelijke normativiteit niet ook vanuit een theologische normativiteit op een andere manier over deze mensen gesproken zou kunnen of moeten worden, waarbij het mensbeeld een belangrijke rol speelt. Maar omdat bedoelde vrijwilligers deze mensen juist zijn gaan ontmoeten vanwege het feit dat ze dader zijn geweest en dit zo’n dominant gegeven lijkt, kies ook ik er voor om in mijn vraagstelling deze term te gebruiken.

In de keuze om zich voor daders van pedoseksueel misbruik in te willen zetten, lijkt het levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger -naast mogelijke andere factoren- een belangrijke rol te spelen. Ik wil daarom in dit onderzoek dat levensbeschouwelijk perspectief centraal stellen. ‘Levensbeschouwing’ (of levensovertuiging) definieer ik hier voorlopig als: ‘een visie op het leven: wat het leven betekent, wat de waarde ervan is en hoe het geleefd moet worden’.⁵ Die levensbeschouwing kan van religieuze aard zijn, maar dat hoeft natuurlijk niet. Ik spreek hier bewust ook over ‘perspectief’, omdat een perspectief onderhevig kan zijn aan verandering. Door het opdoen van nieuwe ervaringen kan dat perspectief mogelijk een andere inhoud krijgen. Het levensbeschouwelijk perspectief kleurt -tenminste mede- de wijze waarop we de ander zien en verstaan. Daarbij wil ik mij in dit onderzoek richten op vrijwilligers, omdat zij er bewust en niet beroepsmatig voor hebben gekozen om dit pastorale werk te doen.

Op grond van het bovenstaande formuleer ik de hoofdvraag voor dit onderzoek als volgt:

Wat is de betekenis van het eigen levensbeschouwelijk perspectief van vrijwilligers in de pastorale ontmoeting met daders van pedoseksueel misbruik?

In deze hoofdvraag komen de volgende kernbegrippen voor: levensbeschouwelijk perspectief, vrijwilligers, pastorale ontmoeting en daders van pedoseksueel misbruik. Ik richt mij in dit onderzoek op vrijwilligers die een pastorale ontmoeting met daders van pedoseksueel misbruik willen aangaan. Pastoraat kan daarbij gezien worden als een vorm van zorg. Met een werkhypothese, die ik ontleen aan Heitink, wil ik deze pastorale zorg als volgt definiëren:

- ‘Onder pastorale zorg wordt verstaan de zorg en aandacht, die
- zich richt op “heel de mens”, onder het aspect van diens geestelijk functioneren,
 - oog heeft voor contingente situaties en omstandigheden,
 - plaats heeft via ontmoeting, gesprek en ritueel, individueel of in groepen,

⁵ Wikipedia, *Levensbeschouwing*, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Levensbeschouwing>

- de vorm aanneemt van onderling pastoraat of professionele begeleiding,
- opkomt uit de christelijke traditie met haar joodse wortels,
- zich verbonden weet met de christelijke geloofsgemeenschap,
- tot gevolg heeft dat mensen iets ervaren van heling, ondersteuning, leiding en verzoening in hun leven,
- een relatie onderhoudt met andere vormen van zorg en begeleiding binnen de context van de moderne samenleving.⁶

Deze werkhypothese laat zien dat pastorale zorg in ieder geval voorkomt uit- of een verbinding heeft met het christelijk geloof, de christelijke traditie of met waarden die daaraan worden ontleend. Tegelijkertijd geldt dat de beleving van geloof en levensbeschouwing in onze samenleving zeer divers en uiteenlopend kan zijn. Dat geldt ook voor eventuele opvattingen over pastoraat. In een volgend hoofdstuk wil ik de vier genoemde kernbegrippen uit de hoofdvraag daarom nader definiëren en op elkaar betrekken. Aan de hand van deze kernbegrippen kunnen uit de hoofdvraag tenminste de volgende deelvragen worden afgeleid:

- *Wat is de betekenis van het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger geweest om aan dit pastorale vrijwilligerswerk te willen beginnen?*
- *Hoe draagt het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger bij aan het geven van een invulling aan de pastorale ontmoeting?*
- *Wat voor invloed heeft de pastorale omgang met deze daders mogelijk (gehad) op het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger?*
- *Hoe draagt het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger bij om het in het pastoraat met deze daders te kunnen volhouden en uithouden?*

In de eerste deelvraag gaat het over het verleden, het terugkijken op. De tweede en derde deelvragen gaan over het heden. Ze veronderstellen daarbij dat er in een pastorale ontmoeting sprake is van een wederzijdse beïnvloeding van de pastor en de pastorant. Terwijl de vierde deelvraag gericht is op de toekomst.

1.3 Verantwoording en doelstelling

De kerk lijkt achter te blijven waar het gaat om onderzoek, beschrijving en theorievorming met betrekking tot de pastorale ontmoeting met- en de pastorale begeleiding van daders van pedoseksueel misbruik. In de genoemde brochure vanuit de landelijke PKN, worden slechts summiere suggesties gedaan. In deze brochure wordt ‘verzoening’ voorgesteld als uitgangspunt voor deze vorm van pastoraat. Vanuit het christelijke idee dat ‘verzoening met God andere relaties niet onberoerd laat’, zou in dit pastoraat dan gestreefd moeten worden naar verzoening, zo mogelijk tussen slachtoffer en dader. Daders kunnen daarbij een ‘proces van herstel aangaan’.⁷

⁶ G. Heitink, *Pastorale zorg. Theologie, differentiatie, praktijk*. Kampen: Kok, 1998, p. 41.

⁷ Parmentier, Deenik-Moolhuizen, *Iemand valt niet samen met zijn daden*.

Volgens critici als Borst en Ganzevoort wordt in de brochure echter onvoldoende duidelijk gemaakt wat de consequenties hiervan zijn voor het handelingsperspectief binnen dit pastoraat en wat de dilemma's en valkuilen zijn in de praktijk van dit pastoraat. Uit hun kritiek valt op te maken dat 'verzoening' als uitgangspunt in dit pastoraat niet zondermeer en in alle gevallen bruikbaar is. Dit pastoraat vereist volgens hen van de pastor in de eerste plaats alertheid om manipulatie door de dader te herkennen en de verleiding tot aanzegging van snelle vergeving te kunnen weerstaan. Soms is er bij de dader sprake van een seksuele verslaving. Daarnaast is er vaak ook sprake van een 'wisselwerking tussen schuld en achtergrond', aldus Ganzevoort: 'Ze hebben zelf vaak een traumatische geschiedenis. Iemand aanspreken op z'n schuld gaat niet. En puur als slachtoffer van zijn jeugd, dat gaat ook niet'.⁸

Grootschalig onderzoek naar de ervaringen van predikanten en geestelijk verzorgers binnen het pastoraat aan daders van pedoseksueel misbruik is in Nederland alleen gedaan door Borst, maar dat is al meer dan twintig jaar geleden. Hij richtte zich daarbij op het ter sprake brengen van de thema's van schuld, vergeving en Gods mededogen binnen het pastoraat aan daders van incest.⁹

Uit de brochure van de PKN, de reacties van Borst en Ganzevoort, maar ook uit de selectie van onderzoeksthema's door Borst, valt af te leiden dat er binnen de kerk geen eenduidige visie lijkt te bestaan op wat het uitgangspunt zou moeten zijn bij het vormgeven van pastoraat aan daders van pedoseksuele misdrijven. Het betekent dat er ook geen eenduidige visie bestaat op het handelingsperspectief binnen dit pastoraat. Wat als uitgangspunt wordt genomen lijkt sterk afhankelijk van het eigen levensbeschouwelijke perspectief van de betreffende pastor. De constatering dat er geen eenduidige visie op dit pastoraat lijkt te bestaan en dat het eigen levensbeschouwelijk perspectief een belangrijke rol lijkt te spelen in de bereidheid om met genoemde daders te willen en kunnen omgaan, daagt mij uit om onderzoek te doen naar de wijze waarop het eigen levensbeschouwelijke perspectief van de vrijwillige pastor hierin functioneert.

Aanvankelijk was het doel van dit onderzoek om inzicht te krijgen in de betekenis die het eigen levensbeschouwelijke perspectief van de vrijwillige pastor heeft, in de ontmoeting met daders van pedoseksueel misbruik. Door literatuurstudie ontstond er daarnaast nog een ander doel, namelijk om te onderzoeken of genoemde betekenisgeving kan bijdragen om te komen tot 'nieuwe taal', voorbij het perspectief van de ander als dader van misbruik. Daar ik deze ontmoeting beschouw als een pastorale ontmoeting, betekent dit dat dit onderzoek mede beoogt om bij genoemde vrijwilligers te onderzoeken hoe en of zij in bedoelde ontmoeting vanuit hun eigen levensbeschouwelijk perspectief een verbinding leggen met het christelijk geloof.

Onderzoek naar de betekenis van het eigen levensbeschouwelijke perspectief van vrijwilligers om deze specifieke vorm van pastoraat te willen en kunnen doen is -voor zover bekend- nog nooit gedaan en vormt daarom de niche van dit onderzoek.

⁸ J.C. Borst, R.R. Ganzevoort, *Daderpastoraat vergt wantrouwen* (2004), <https://www.trouw.nl/cultuur/daderpastoraat-vergt-wantrouwen~a1c567b3/>

⁹ J.C. Borst, *Gij zijt die man! Een onderzoek naar de pastorale zorg voor incestdaders*. Leiden: Groen en zoon, 1995.

De uitkomsten van dit onderzoek kunnen leiden tot theorievorming, die omgezet kan worden in aanbevelingen voor kerkenraden. Daarnaast kunnen ze van belang zijn voor de landelijke PKN om haar visie en richtlijnen aan te passen of aan te scherpen. Met die theorievorming wil ik een bijdrage leveren aan het wetenschappelijke debat, waar het gaat om het domein van kennis over pastoraat aan mensen met pedofiele gevoelens en aan daders van pedoseksueel misbruik. Daarnaast kunnen de uitkomsten mogelijk van betekenis zijn voor anderen, die naar mogelijkheden zoeken om zich -individueel of als geloofsgemeenschap- voor de pastorale zorg- en begeleiding van deze mensen in te zetten.

1.4 Methode, strategie en opbouw

Een kwalitatief onderzoek, gebaseerd op ‘grounded theory’, lijkt voor dit onderzoek een geschikte methode. Kwalitatief onderzoek sluit goed aan bij dit onderzoek, omdat de vraagstelling zich richt op: ‘(1) de wijze waarop mensen betekenis geven aan hun sociale omgeving en hoe zij zich op basis daarvan gedragen. (2) Er onderzoeksmethoden gebruikt worden die het mogelijk maken om het onderwerp vanuit het perspectief van de onderzochte mensen te leren kennen, met (3) het doel om het onderwerp te beschrijven en waar mogelijk te verklaren.’¹⁰ De methode van ‘grounded theory’ is ook geschikt omdat ik in dit onderzoek bestaande theorie wil toetsen aan de praktijk om op deze wijze te komen tot nieuwe of aanvullende theorieontwikkeling.¹¹

Dit onderzoek is een praktisch theologisch onderzoek. Vanuit de bestaande literatuur kijk ik met behulp van ‘sensitizing concepts’ naar de praktijk, waarin ik levensbeschouwelijke fenomenen probeer te onderzoeken en te beschrijven.¹² In dit geval onderzoek ik welke betekenis mensen geven aan hun eigen levensbeschouwelijk perspectief om een dader van pedoseksueel misbruik vanuit een pastorale intentie te willen en kunnen ontmoeten. In die betekenisgeving speelt hermeneutiek een belangrijke rol. Hermeneutiek wil ik hierbij met Hettema omschrijven als ‘de theorie van de interpretatie’.¹³ Die interpretatie heeft hier niet alleen betrekking op de eigen levensbeschouwelijke overtuiging en welke rol religie daar mogelijk in speelt, maar ook hoe de vrijwilliger vanuit die eigen overtuiging de ander ziet en verstaat en daar naar handelt.

De opbouw van de thesis is daarbij als volgt. In het tweede hoofdstuk beschrijf ik hoe dit onderzoek zich verhoudt tot het kennisdomein van de praktische theologie. Vervolgens werk ik de in de hoofdvraag genoemde kernbegrippen binnen theoretische kaders verder uit en breng deze met elkaar in gesprek. Beschreven wordt: a. wat betekent ‘verstaan’ in relatie tot het vrijwilliger zijn?; b. wat is pedofilie en hoe hangt dit samen met het ouderschap van pedoseksueel misbruik?; c. welke perspectieven zijn er in de context van kerk, geloof en

¹⁰ H. Boeije. *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma, 2012, p. 27.

¹¹ Ibidem, p. 22.

¹² Ibidem, p. 47.

¹³ T.L. Hettema. *De hermeneutiek van Ricoeur: interpreteren aan de grenzen van het subject* (1997), <http://home.kpn.nl/tlhettema/pdf/grenzensubject.pdf>

samenleving te onderscheiden met betrekking tot pedofilie en pedoseksueel misbruik?; d. wat voor soorten van pastoraat zijn er te onderscheiden en hoe kunnen deze inzichten een rol spelen bij de pastorale ontmoeting met genoemde daders?

In het derde hoofdstuk wordt de te gebruiken methode voor dit onderzoek verder uitgewerkt en beargumenteerd.

In het vierde hoofdstuk doe ik verslag van de gevonden onderzoeksresultaten.

Tot slot worden in het vijfde hoofdstuk de onderzoeksvraag beantwoord en de conclusies uit het onderzoek geformuleerd. Vervolgens reflecteer ik op de conclusies. Aan de hand van deze reflecties doe ik aanbevelingen voor de pastorale omgang met daders van pedoseksueel misbruik, voor het mogelijke gebruik van de uitkomsten binnen een geloofsgemeenschap die werk wil maken van pastoraat aan deze daders, en voor mogelijk vervolgonderzoek.

Hoewel ik in deze thesis de vrijwillige pastor en bedoelde daders aanduid met 'hij', moeten hier zowel mannen als vrouwen onder worden verstaan.

1.5 Eigen positie en verhouding tot dit onderzoek

Al ruim twintig jaar ben ik in Rotterdam betrokken bij de zorg voor mensen die leven in de marge van de samenleving, zoals daklozen, druggebruikers en mensen met sociale of psychische problemen. Eerst als vrijwilliger bij de Pauluskerk en gedurende de afgelopen twaalf jaar als ambulant begeleider/maatschappelijk werker bij de Nico Adriaans Stichting. In die marge ontmoet ik mensen die moeite hebben om zichzelf staande te houden in onze samenleving. Onder hen tref ik soms mensen die slachtoffer zijn geweest van pedoseksueel misbruik. Tevens kom ik ook weleens mensen tegen die dader zijn geweest van zedendelicten met minderjarigen, of mensen die worstelen met een pedofiele geaardheid, soms in combinatie met psychiatrische problemen of een verstandelijke beperking. Voor veel van deze mensen geldt dat de hulpverlening hen niet of onvoldoende heeft kunnen bereiken en helpen. Vaak kunnen ze zich alleen nog een leven voorstellen in de relatieve anonimiteit van de scene van dakloosheid en middelengebruik.

Van nabij heb ik gezien hoe mensen met pedofiele gevoelens kunnen worstelen en daarbij soms op zoek zijn naar pastorale begeleiding. Pastores die zich aan die begeleiding willen wagen, zijn echter nauwelijks te vinden. En dat is ergens ook voorstelbaar. De afwijzende houding vanuit de samenleving ten aanzien van deze mensen is soms haast voelbaar. En wanneer ik hoor dat iemand zich heeft vergrepen aan kinderen, moet ook ik mij bewust over een gevoel van walging heen zetten. De confrontatie met deze mensen roept tegelijk de vraag op waar het christelijk geloof mijzelf maar ook anderen toe oproept, wat pastoraat aan deze mensen kan inhouden, en welke rol en taak er hier mogelijk voor kerken is weggelegd. Dat motiveert mij om dit onderzoek te doen.

Hoofdstuk 2 – Theoretische kaders

2.1 Een praktisch theologisch onderzoek

In het vervolg bespreek ik eerst hoe het beoogde onderzoek zich verhoudt tot het kennisdomein van de praktische theologie.

In het voorgaande hoofdstuk heb ik vastgesteld dat het in het pastoraat aan daders van pedoseksueel misbruik belangrijk is hoe de dader en zijn daden door de vrijwillige pastor worden ‘verstaan’. In dat verstaan klinkt een normativiteit door, die samenhangt met het eigen levensbeschouwelijke perspectief van de vrijwillige pastor. Het roept vragen op als: hoe verstaat hij in het licht van de eigen levensbeschouwelijke visie de rol van pastor? En, weet hij zich als pastor verbonden met kerk en geloof? En zo ja, hoe? En, wat gebeurt er met het verstaan op al deze niveaus in het contact met de ander, die medemens is en tegelijkertijd ook dader van een ernstig misdrijf? Die ander, die ook zijn eigen ‘verhaal’ heeft van een al dan niet religieuze levensbeschouwing. Voorafgaand aan het praktijkonderzoek weet ik van de gevonden participanten alleen dát ze pastorale ontmoetingen hebben met daders van pedoseksueel misbruik, of dat deze ontmoetingen als zodanig kunnen worden omschreven. Wat daarbij naar mijn idee onder een pastorale ontmoeting kan worden verstaan, heb ik in het eerste hoofdstuk gedefinieerd aan de hand van Heitink. De betekenis die de vrijwillige pastores in dit onderzoek zelf aan die pastorale ontmoeting geven kan echter zeer divers zijn en hoeft dan ook niet persé met de door mij gekozen definitie overeen te komen.

2.1.1 Van kerkelijk handelen tot de ervaring van dat wat heilig is

De praktische theologie heeft in de afgelopen decennia een belangrijke metamorfose ondergaan. Waar zij zich als toepassingsdiscipline van de systematische theologie aanvankelijk richtte op het bestuderen van ambtelijk- of kerkelijk handelen, ontstond vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw langzaam maar zeker een bredere opvatting van praktische theologie. De theoloog Van der Ven vervulde daarbij een voortrekkersrol. Hij benaderde praktische theologie als een empirische wetenschap. Empirische theologie definieerde hij als het perspectief waarbinnen de praktische theologie beoefend kan worden. Hij stelde daarbij dat empirisch theologisch onderzoek geplaatst dient te worden in een hermeneutisch communicatief kader. God kan daarbij niet zelf het voorwerp van onderzoek zijn. Wat onderzocht kan worden is de menselijke ervaring van God en de wijze waarop mensen over- en met God communiceren. De inhoud van het hermeneutisch communicatief kader is daarbij volgens hem bepalend voor de wijze waarop het handelen kan worden verstaan.¹⁴ Daarmee kwam in de praktische theologie het bestuderen van de ‘geleefde religie’ centraal te staan. Onder andere de theoloog Ganzevoort stelde aan het begin van deze eeuw dat het Godsbegrip niet eenduidig is. Ook stelde hij dat er niet meer uitgegaan kan worden van één specifieke religieuze traditie. Ganzevoort werkte uit wat dat voor de begripsvorming binnen de

¹⁴ J.A. Ven van der, *Entwurf einer empirischen Theologie*. Kampen: Kok, 1990, p. 33.

praktische theologie betekent.¹⁵ Samen met Roeland werkte Ganzevoort ook uit wat het voor deze begripsvorming betekent wanneer ook de idee van een God wordt losgelaten en er in plaats daarvan wordt uitgegaan van dat wat voor de ander ‘heilig’ is.¹⁶

Bovenstaande opvattingen van praktische theologie geven in het kort de breedte van het spectrum weer, waar ook het pastoraat zich in bevindt. Aan de ene kant van het spectrum wordt uitgegaan van God die zich bekend heeft gemaakt door de Bijbel en met name in het dominante verhaal van het Koninkrijk van God, en hoe dat verhaal klinkt in de ervaringen van mensen met God en de wijze waarop zij met- en over Hem communiceren. Verderop in het spectrum is er aandacht voor meerdere, vaak botsende verhalen over God. Nog wat verderop hoeft het niet meer specifiek te gaan over de God van de Bijbel. In plaats van één tekst als dominant verhaal, is er aandacht voor het bestaan van meerdere zo niet vele teksten. Het gaat dan ook niet meer zozeer over de ervaringen van mensen met God, maar om de vraag hoe iets van God vorm krijgt of doorklinkt in de verhalen van ontmoetingen met (concrete) mensen. Terwijl aan de andere kant van het spectrum centraal staat dat het gaat om dat wat als ‘heilig’ wordt ervaren. Dat kan een ‘verhaal’ zijn waar God in voorkomt, maar het kan ook gaan om hele andere zaken, zoals dingen of verschijnselen uit het dagelijks leven of de cultuur.

2.1.2 Positionering van dit onderzoek binnen de praktische theologie

Voor de positionering van dit onderzoek in het kennisdomein van de praktische theologie kies ik een benadering waarbij diversiteit in geloof en levensbeschouwing centraal staat. Deze vind ik bij Ganzevoort.¹⁷ Hij geeft een visie op praktische theologie weer die ruimte biedt aan verschillen in levensbeschouwing tussen mensen maar ook ruimte biedt aan mogelijk conflicterende beelden en opvattingen. Daardoor biedt zijn opvatting ook ruimte aan beelden, visies of gevoelens van de ander die voor de bedoelde pastor in dit onderzoek mogelijk vreemd of niet-invoelbaar zijn. In dit onderzoek kan dat van belang zijn, omdat opvattingen tussen de bedoelde pastor en pastoraat mogelijk kunnen verschillen of botsen, bijvoorbeeld over de vraag of pedofiele relaties geoorloofd moeten zijn, of er sprake is van schuld of over de vraag wie slachtoffer is en wie dader.

Ganzevoort beschrijft praktische theologie als de hermeneutiek van de geleefde religie. Uitgangspunt daarbij vormt de geleefde religie in haar verscheidenheid en in haar botsingen. Dit vanuit zijn constatering dat ook verhalen over God conflicterend zijn. Verscheidenheid ziet hij hierbij niet als een probleem, maar als ‘een uitnodiging tot een werkelijke en dus pijnlijke dialoog’.¹⁸ Volgens Ganzevoort zijn godsbeelden principieel ‘meerdere en conflictueus van aard’. Daarmee sluiten ze aan bij de ‘gewelddadigheid en conflicterende

¹⁵ R.R. Ganzevoort, *De hand van God en andere verhalen. Over veelkleurige vroomheid en botsende beelden*. Zoetermeer: Meinema, 2006, p.145-162.

¹⁶ R.R. Ganzevoort, J.H. Roeland, ‘Lived religion. The praxis of practical theology’ in: *International Journal of Practical Theology* 18/1 (2014), p. 91-101.

¹⁷ Ganzevoort, *De hand van God en andere verhalen*, p. 145-162.

¹⁸ Ibidem, p. 145.

religiositeit in onze samenleving'.¹⁹ Verhalen over God leveren naast intrinsieke waarheidsaanspraken ook conflicten op. Voor Ganzevoort betekent dit dat het te beperkend is om praktische theologie aan één bepaalde religieuze traditie te koppelen. Het is volgens hem de taak van de theologie om 'duidelijk te maken hoe theologie en godsdienstwetenschap bij kunnen dragen aan inzicht in de rol van religies in de samenleving en aan een heilzamere ontmoeting tussen verschillende mensen, groepen en tradities'.²⁰ Het eerste wat Ganzevoort daarom van belang acht voor de hermeneutiek, is de 'veelkleurigheid, het conflict en het geweld'.²¹ Het tweede is de vraag naar wat daarin 'heilig' is. 'Door te vragen naar het heilige en dat te verstaan als een eigen werkelijkheidsdimensie, kan de eigenheid van de religieuze overgave en ervaring ook theologisch verstaan worden.'²² Het derde wat van belang is, is de 'erkenning van de mens als subject'. Dat wil zeggen dat de concrete mens wordt gezien als onderwerp van geloven. Het gaat dan niet om de mens als consument van 'in religieuze organisaties en tradities aangeboden religie, maar als producent van de eigen religie'.²³ Daarbij geeft Ganzevoort hermeneutisch prioriteit aan 'mensen boven teksten, aan ontmoeting boven waarheid'. Uitgangspunt is voor hem dat 'mensen het recht hebben om de auteur van hun eigen verhaal te zijn'.²⁴

2.1.3 Het levensbeschouwelijk perspectief als 'theologie van de eerste orde'

De beschreven visie van Ganzevoort op praktische theologie is een theologisch spreken over praktische theologie. In lijn met Hennig Luther omschrijft Ganzevoort deze wijze van theologiseren als een 'tweede orde theologie', namelijk theologie die een wetenschappelijk nadenken over God bestudeert.²⁵ In dit onderzoek gaat het echter om onderzoek naar theologie van- of vanuit de praktijk. Ganzevoort noemt dit met Luther 'lekentheologie' of 'eerste orde theologie'.²⁶ Deze 'eerste orde theologie' lijkt goed aan te sluiten bij het begrip 'levensbeschouwelijk perspectief', zoals ik dat onder 1.2 heb omschreven. Ganzevoort helpt mij om aan de hand van zijn beschrijving van de 'eerste orde theologie' aan dat begrip een nadere invulling te geven. Mensen creëren volgens hem 'hun eigen levensovertuiging', ze geven daarbij 'betekenis aan bepaalde ervaringen', ze 'geven hun leven vorm in de lijn van aangedragen of zelfgekozen normen en waarden', 'ze spreken al dan niet over God in klassieke of eigen termen' en ze 'zijn ook -vaak op geheel eigen wijze.- bezig met een zekere, min of meer systematische reflectie op hun geloof'.²⁷ Deze invulling van het begrip 'levensbeschouwelijk perspectief' sluit ook goed aan bij de beschrijving van Ganzevoort van praktische theologie, waarin hij stelt dat de mens 'producent is van de eigen religie' en 'auteur

¹⁹ Ibidem, p. 145.

²⁰ Ibidem, p. 146.

²¹ Ibidem, p. 145.

²² Ibidem, p. 147.

²³ Ibidem, p. 148.

²⁴ Ibidem, p. 148.

²⁵ H. Luther, *Religion und Alltag: Bausteine zu einer Praktischen Theologie des Subjekts*. Stuttgart, 1992.

²⁶ R.R. Ganzevoort. 'De pastor(ant) als theoloog. De theologische kwaliteit van het pastorale gesprek', in *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 110/3 (2000), p. 117-118.

²⁷ Ibidem, p. 118.

van zijn eigen verhaal'. Het geeft daarbij erkenning aan zowel de vrijwillige pastor als aan de pastorant als zelfstandig subject.

2.2 Komen tot verstaan, een vrijwillige keuze?

In dit onderzoek kies ik er voor om mij te richten op vrijwilligers in het pastoraat aan daders van pedoseksueel misbruik. Waar beroepskrachten zich mogelijk vanuit een beroepsopdracht of een beroepsethiek genoodzaakt voelen om bepaalde pastorale contacten aan te gaan, is dit bij vrijwilligers niet het geval. Toch kiest niemand er 'zomaar' voor om bedoeld pastoraal vrijwilligerswerk te gaan doen. Mensen hebben altijd hun eigen beweegredenen. Dat kan vanuit een levensbeschouwelijk ideaal zijn, maar bijvoorbeeld ook op grond van eigen ervaringen of vanwege de eigen biografie. De vrijwilliger verstaat in die 'verhalen' in ieder geval een 'roeping' of een 'appèl' om dit vrijwilligerswerk te willen doen. In dat verstaan klinken de eigen drijfveren mee die de vrijwilliger motiveren.

In de vorige paragraaf liet ik zien dat het in mijn beleving noodzakelijk is om in dit onderzoek uit te gaan van de gedachte dat ieder mens de auteur is van zijn eigen verhaal en daarmee ook de producent van de eigen religie. Het betekent dat in een pastorale ontmoeting die genoemde uitgangspunten wil respecteren, er alle ruimte dient te zijn voor herkenning en vreemdheid, voor botsingen en verrijking. In de ontmoeting tussen een pastor en een pastorant komen daarmee de verhalen van beiden centraal te staan. Een pastoraat dat uitgaat van verhalen of narratieven lijkt daarmee handvatten te bieden om bedoelde pastorale ontmoeting tussen de vrijwillige pastor en een dader van pedoseksueel misbruik nader te kunnen expliciteren. Immers, door en in het verhaal van de pastor over deze ontmoeting klinkt ook het verhaal door van zijn eigen levensbeschouwelijke perspectief. Het verhaal van zijn eigen 'eerste orde theologie'.

2.2.1 Een hermeneutiek om tot verstaan te komen

Om te begrijpen wat er in een (pastorale) ontmoeting tussen mensen gebeurt en welke betekenis en er in het geval van dit onderzoek door de vrijwillige pastor aan wordt gegeven, is het belangrijk om na te gaan hoe mensen tot verstaan komen van de ander. Hierbij kan hermeneutiek zeer behulpzaam zijn. Eerder definieerde ik het begrip 'hermeneutiek' met Hettema als de 'theorie van de interpretatie'. In de context van concrete mensen en hun verhalen komt daarbij de nadruk te liggen op het 'tot verstaan komen'. Dit is niet slechts een objectief begrijpen, maar een proces van ontmoeting. In eerste instantie tussen een lezer en een tekst, maar ook in de ontmoeting van een mens met een medemens, met situaties en met handelingen.

De filosoof Ricoeur heeft een hermeneutiek ontworpen die een onderbouwing geeft aan een narratief pastoraatsbegrip, omdat hij zich richt op de werking van symbolen en metaforen. Deze kunnen voor het verstaan van de betekenis van verhalen van groot belang zijn. Ricoeur

biedt daarbij een model waarin de tekst als voorbeeld dient voor het zinvolle handelen. Het past daardoor goed bij de praktische theologie, waar vaak sprake is van teksten, bijvoorbeeld uit de Bijbel en van het handelen van mensen. Tenslotte komt bij Ricoeur de narratieve identiteit centraal te staan, van waaruit iedere mens zijn leven vormgeeft en zijn levensverhaal verstaat. Dat sluit goed aan bij de pastorale ontmoeting, waarin de pastor immers het (levens)verhaal van de pastorant beluistert. Het hele werk van Ricoeur is uiteindelijk gericht op het beantwoorden van de vraag hoe een mens tot verstaan komt. Door het narratieve karakter biedt zijn hermeneutiek ruimte voor verschillen in visie en mogelijk botsende visies en verhalen. De volgende begrippen staan daarbij in de hermeneutiek van Ricoeur centraal:

Metaforen. Ricoeur stelt in navolging van Aristoteles dat een metafoor de overdracht is van een naam van de ene zaak op een andere zaak.²⁸ De metafoor wordt gedefinieerd in termen van beweging; de metafoor is een overdracht die zich beweegt van het ene naar het andere. Aristoteles zag de dynamiek van de veranderende zin en betekenis die ontstaat bij het gebruik van een metafoor. Dat biedt de opening naar een visie op de metafoor die haar opneemt in het grotere zinsgeheel van zinnen en vertogen, zodat de metafoor kan worden begrepen in het licht van een betekenisverandering.²⁹ Metaforiseren is volgens Aristoteles mogelijk op grond van goed gelijkenissen kunnen zien. Het is een taalgebeuren dat zijn wortels heeft in het waarnemen van het gelijke. Het gaat om het opmerken van het gelijke in het verschillende.³⁰ Metaforen sluiten aan bij perspectieven en visies waarmee mensen levenssituaties tegemoet treden. Het gebruik van de metafoor geeft hen het vermogen om een betekenisvolle wereld op te bouwen waarin zij kunnen leven. Dankzij die metaforische beeldvorming is het mogelijk in de onder woorden gebrachte wereld handelend op te treden.³¹

Verhaal. Teksten, gebeurtenissen en handelingen, worden door Ricoeur voorgesteld als verhalen. Mensen vertellen verhalen waarmee ze het verleden trachten vast te houden en waarmee ze op de toekomst vooruitlopen. Centraal begrip in Ricoeurs verhaaltheorie is het begrip 'emplotment'. Daaronder verstaat hij het vermogen van mensen om gebeurtenissen die niets met elkaar te maken hebben samen te brengen in een betekenisvol geheel. Een verhaal kan gezien worden als een poging om toevallige gebeurtenissen bijeen te brengen, met openingen/mogelijkheden voor een betekenisvol geheel. Gebeurtenissen liggen uiteen in de ervaring. Het vertellen van een verhaal, het vormen van een intrige die uitloopt op een plot, brengt eenheid en samenhang. Een eenmaal gemaakte ordening in een verhaal is weer van invloed op het geheel van de tijdelijke en contingente ervaringen van mensen.³²

Narratieve identiteit. De menselijke identiteit is volgens Ricoeur een narratieve identiteit: voor het verstaan van het eigen leven en voor het handelen is men afhankelijk van het conglomeraat van verhalen dat daar vorm aan geeft, gaf of kan geven.³³

²⁸ P. Ricoeur, *La Metaphore vive*. Paris: Editions du Seuil, 1975, p. 23.

²⁹ Ibidem, p. 24.

³⁰ Ibidem, p. 34.

³¹ Ibidem, p. 109.

³² P. Ricoeur, *Figuring the sacred. Religion, narrative and imagination*. Minneapolis: Fortress Press, 1995, p. 12.

³³ P. Ricoeur, *Time and Narrative, volume I*. Chicago: University of Chicago Press, 1984, p. 52-87.

Verstaan en vreemdheid. In de ontmoeting met de ander, is er volgens Ricoeur vrijwel nooit alleen maar sprake van herkenning. Hij stelt dat op sommige momenten de ander en ik elkaar lijken te verstaan. Op andere momenten verstaan we elkaar niet. Soms is er sprake van herkenning, soms ook van miskenning. In die miskenning blijft de ander vooral ‘vreemd’ voor mij. Ricoeur erkent dit. Zijn verhaalttheorie geeft ons een handreiking om die miskenning of ‘vreemdheid’ in het verstaan te kunnen duiden. Ricoeur stelt dat om een tekst of een handeling te verstaan er twee bewegingen nodig zijn: toe-eigening en distantie. In Ricoeurs verhaalttheorie staat voorop dat een tekst/handeling een tegenover blijft voor de lezer/luisteraar. Je kunt als lezer/luisteraar een deel herkennen, maar een deel zal je altijd vreemd blijven. Juist in het spanningsveld tussen die twee ontstaat betekenis. Een verhaal op zich heeft geen boodschap. Betekenis ontstaat in de wisselwerking tussen teksten en lezers/hoorders op basis van de dialectiek tussen toe-eigening en vervreemding.³⁴

2.2.2 Hermeneutische concepten als sleutelbegrippen bij de onderzoeksvraag

Wanneer ik kijk naar de onderzoeksvraag vanuit een narratieve benadering, lijken in de ontmoeting tussen de vrijwillige pastor en de dader van pedoseksueel misbruik, de genoemde hermeneutische concepten een belangrijke rol te spelen.

Verhaal, de vrijwillige pastor brengt in de pastorale ontmoeting met de ander zijn eigen verhalen mee, bijvoorbeeld van geloof en religieuze beleving, van normen en waarden, maar ook het eigen levensverhaal. Samen zijn al die verhalen bepalend voor zijn *narratieve identiteit*. Dat geldt evenzo voor de pastorant. Het appèl dat van deze daders uitgaat motiveert de vrijwillige pastor om zich voor hem in te willen zetten. In dat appèl klinkt voor hem een *metafoor* mee, bijvoorbeeld van het verhaal of ideaal van een christelijke visie. *Verstaan*, het gaat dan om de wijze waarop mensen tot verstaan komen van betekenissen. Terwijl voor het pastoraat aan genoemde daders mogelijk ook zal gelden dat sommige verhalen van de pastorant op de vrijwillige pastor als vreemd kunnen overkomen, als niet invoelbaar, misschien zelfs wel als zijnde afschuwwekkend. *Vreemdheid*, lijkt daarom ook een belangrijk begrip.

De gevonden concepten in de hermeneutiek van Ricoeur lijken daarmee als sleutelbegrippen te functioneren en reiken een begrippenkader aan om te kunnen begrijpen en te kunnen analyseren *hoe* verhalen van de vrijwillige pastor functioneren binnen zijn eigen levensbeschouwelijke perspectief.

³⁴ P. Ricoeur, *Tekst en betekenis. Opstellen over de interpretatie van literatuur*. Baarn: Ambo, 1991, p. 47-63.

2.3 Daders van pedoseksueel misbruik

Pastores kunnen in de ontmoeting met daders van pedoseksueel misbruik geconfronteerd worden met gedragingen of dilemma's die samenhangen met pedofilie. Die kunnen op hun beurt bijdragen aan de wijze waarop de vrijwillige pastor de pastoraat verstaat en interpreteert en daarmee van invloed zijn op het levensbeschouwelijke perspectief van de pastor. In deze paragraaf wil ik mij daarom afvragen wat pedofilie is en wat de relatie kan zijn tot pedoseksueel misbruik.

De Nederlandse wetgeving stelt dat er sprake is van pedoseksueel misbruik als er seksuele contacten van (jong-) volwassenen met kinderen jonger dan zestien jaar plaatsvinden tegen de zin van het kind of zonder dat het kind deze contacten kan weigeren. Kindermisbruik is strafbaar.³⁵ In lijn hiermee wil ik met Oudshoorn pedoseksueel misbruik als volgt definiëren:

‘Seksuele handelingen tussen ouderen en kinderen waarbij sprake is van: (1) een ongelijke relatie, (2) een eenzijdige machtspositie van de oudere, (3) beperkte vrijheid en keuzemogelijkheid van het kind en (4) bevrediging van de verlangens van de oudere als een belangrijk motief. De vormen van dit misbruik kunnen zeer uiteenlopen. Van exhibitionistische activiteiten en/of betasting, masturbatie, tot coitus of pogingen daartoe.’³⁶

Het roept de vraag op wat pedofilie is en hoe het kan leiden tot pedoseksueel misbruik. Duidelijk mag zijn dat pedofilie niet het synoniem is van pedoseksueel misbruik. Iemand met pedofiele gevoelens hoeft niet persé een dader te zijn of te worden van pedoseksueel misbruik. In deze paragraaf wil ik daarom de begrippen ‘pedofilie’ en ‘pedoseksueel misbruik’ nader uitwerken, op grond van inzichten van gedragswetenschappers. Daarbij wil ik de samenhang tussen deze twee begrippen in haar verscheidenheid beschrijven. Vervolgens wil ik deze gedragswetenschappelijke noties in verband brengen met mogelijke invalshoeken voor pastoraat.

2.3.1 Wat is pedofilie?

Het woord pedofilie betekent letterlijk: ‘liefde voor kinderen’. In het huidige debat wordt met het woord pedofilie vooral de seksuele aantrekkingskracht bedoeld die een kind heeft op een oudere persoon. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen mensen die zich seksueel aangetrokken voelen tot prepuberale kinderen of tot postpuberale kinderen. Deze laatste categorie wordt ook wel met efebofilie aangeduid. Bij de postpuberale kinderen is de puberteit al wel ingezet, maar zijn de daarbij behorende secundaire geslachtskenmerken nog

³⁵ Politie.nl. *Vraag het de politie*, <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/misbruik/wanneer-is-seks-strafbaar.html>

³⁶ D.N. Oudshoorn, ‘Twee seksueel misbruikte jongens’, in O. van der Hart (ed.), *Trauma, dissociatie en hypnose*. Lisse: Zwets & Zeitlinger, 1995, p. 351.

niet ontwikkeld.³⁷ Het gaat hierbij om kinderen van 12 tot maximaal 18 jaar. Het is belangrijk om dit onderscheid te noemen omdat sommige auteurs er voor pleiten om efebofilie binnen bepaalde grenzen wel te accepteren, in navolging van de acceptatie van homofilie. Men gaat er daarbij van uit dat er bij efebofilie niet altijd sprake hoeft te zijn van negatieve gevolgen voor het kind.

De Amerikaanse sociologen en onderzoekers op het gebied van kindermisbruik Finkelhor en Araj definiëren pedofilie als volgt:

‘We define paedophilia as occurring when an adult has a conscious sexual interest in prepubertal children. We infer that sexual interest from one or two behaviors: either (1) the adult has some sexual contact with a child (meaning that he touched a child or that a child touched him with the purpose of he becoming sexually aroused) or (2) the adult masturbated to sexual fantasies involving children. This definition recognizes that a person may have a very strong interest in children and he blocked only by circumstances from acting on it more directly with children.’³⁸

Uit deze definitie blijkt dat sommige pedofielen zich seksueel aangetrokken voelen tot kinderen, maar nooit komen tot een ‘coming out’. Wanneer de pedofiel geen seksuele relatie onderhoudt met een kind spreekt men in de literatuur van ‘covert’ gedrag. Wanneer dat wel het geval is, spreekt men van ‘overt’ gedrag. Daarnaast wordt in de literatuur ook onderscheid gemaakt tussen pedofielen met een inclusieve gerichtheid en pedofielen met een exclusieve gerichtheid. Bij een inclusieve gerichtheid is de pedofiel ook seksueel gericht op volwassenen. Bij een exclusieve gerichtheid is er alleen sprake van een seksuele gerichtheid op kinderen. Vaak is er naast een seksuele gerichtheid op kinderen ook sprake van een psychosociale gerichtheid op kinderen, maar ook dat hoeft niet altijd zo te zijn. Hoewel bij pedofielen vaak uitsluitend gedacht wordt aan mannen, kan deze geaardheid ook onder vrouwen voorkomen. Volgens cijfers op grond van het aantal veroordelingen in Nederland zou het gaan om slechts 3%.³⁹ Uit de literatuur blijkt dat het aantal pedofiele vrouwen vermoedelijk veel groter is, alleen komen zij veel minder gauw met justitie in aanraking dan mannen. Knuffelen en aanraken van kinderen en tieners door vrouwen wordt in onze cultuur minder gauw als grensoverschrijdend ervaren. Terwijl jongens seksuele ervaringen met oudere vrouwen eerder initiatie noemen dan misbruik.⁴⁰ Het laat tevens zien dat in de beantwoording van de vraag naar wat pedoseksueel misbruik is ook culturele aspecten een rol spelen.

³⁷ Met secundaire geslachtskenmerken bij meisjes wordt bedoeld: borstontwikkeling, beharing onder de oksels en in de schaamstreek en verdeling van het vetweefsel die kenmerkend is voor vrouwen. Bij jongens wordt onder secundaire geslachtskenmerken verstaan: de baardgroei, de stemontwikkeling en haargroei onder de oksels en ter hoogte van de schaamstreek.

³⁸ D. Finkelhor, S. Araj, ‘Explanation of Pedophilia. A Four-Factor Model’, in *Journal of Sex Research* 22 (1986), p. 146-147.

³⁹ Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, *Ontucht voor de rechter. Deel 1: De zaken*. Den Haag: Nationaal Rapporteur, 2016.

⁴⁰ K. Demasure, *Verdwaald tussen liefde, macht en schuld. Pastorale begeleiding bij seksueel misbruik van kinderen*. Leuven, Paris, Dudley: Peeters, 2004, p. 294-295.

2.3.2 Typologieën van pedofilie

Met het oog op de pastorale praktijk is het belangrijk om inzicht te krijgen in de wijze waarop pedofilie zich verhoudt tot pedoseksueel misbruik en welk gedrag daarbij kenmerkend is. Ik wil daartoe het begrip pedofilie verder differentiëren. Daarbij zijn verschillende typologieën mogelijk. Ik kies ervoor om eerst een typologie weer te geven aan de hand van de indelingen van de forensisch seksuoloog Groth en de seksuoloog/ klinisch psycholoog Frenken. Vervolgens bespreek ik een typologie volgens de klinisch psychologe Travers. Samen geven deze indelingen een overzicht van de verschillende verschijningsvormen van pedofilie.

1. Typologie volgens Groth en Frenken

a. Het gefixeerde type

Groth onderscheidt het gefixeerde type en beschrijft deze als volgt:

‘Fixation is defined as a temporary or permanent arrestment of psychosocial maturation resulting from unresolved formative issues that persist and underlie the organisation of subsequent phases of development. A fixated child offender is a person who has from adolescence been sexually attracted primarily or exclusively to significantly younger people and this attraction has persisted throughout his life, regardless of what other sexual experiences he has had.’⁴¹

Bij het gefixeerde type staat volgens Groth centraal dat relaties met volwassenen de pedofiel angst inboezemen. Uit vrees om door volwassenen afgewezen te worden richt hij zich tot kinderen, omdat hij over hen macht kan uitoefenen. Het contact met kinderen biedt de pedofiel compensatie voor gevoelens van minderwaardigheid.

b. Het geregresseerde type

Groth onderscheidt het geregresseerde type en beschrijft deze als volgt:

‘Regression is defined as a temporary or permanent appearance of primitive behavior after more mature forms of expression have been attained, regardless of whether or not the immature behavior was actually manifested earlier in the individual’s sexual development.’⁴²

Regressie is volgens Groth een verschijnsel dat zich voordoet onder invloed van een crisissituatie. Het kan gaan om een crisis op professioneel, financieel of relationeel gebied. Deze kan de seksuele voorkeur doen terug vallen van volwassenen naar kinderen. Frenken spreekt in dat geval van een situationele dader. Hieronder schaaft hij ook daders van incest.⁴³

⁴¹ A.N. Groth, ‘Patterns of Sexual Assault against Children and Adolescents’, in A.W. Burgess, A.N. Groth, L. Holmstrom, S.M. Sgroi (ed.), *Sexual Assault of Children and Adolescents*. Lexington, 1978, p. 6.

⁴² Ibidem, p. 8-9.

⁴³ J. Frenken, ‘Plegers van seksueel misbruik van kinderen. Verscheidenheid, achtergrond en behandeling’, in *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 52 (1997), p. 1094-1108.

c. Het antisociale type

In het verleden noemde men dit type ook wel psychopaat. In tegenstelling tot de vorige types ligt bij het antisociale type volgens Frenken woede tegenover de samenleving ten grondslag aan pedofiel gedrag. Deze persoon voelt zich door iedereen afgewezen. Hij beschikt niet over een empathisch vermogen en een gevormd geweten. Hij is daardoor niet in staat om duurzame liefdesrelaties op te bouwen. Seksuele contacten verlopen op een gewelddadige manier. Zijn slachtoffers zijn meestal mensen die hij niet kent, kinderen maar soms ook volwassenen. Zijn acties zijn impulsief en ongepland.⁴⁴

2. Typologie volgens Travers

De klinisch psychologe Travers maakt onderscheid tussen gefixeerde en niet-gefixeerde pedofielen.⁴⁵ In de eerste groep onderscheidt zij pedofielen met een moreel conflict en pedofielen met een sociaal conflict. In de tweede groep onderscheidt zij transitionele pedofielen en geregresseerde of compenserende pedofielen. Naast de gefixeerde en de niet-gefixeerde pedofielen onderscheidt zij nog een derde groep, namelijk de adolescente pedofielen.

a. Gefixeerde pedofielen

Onder pedofielen met een moreel conflict verstaat Travers mensen die een dwangmatige voorkeur hebben voor kinderen. Zij zijn zich ervan bewust dat een seksuele relatie met kinderen niet is toegestaan. Dit bewustzijn bezorgt hen een schuldgevoel en leidt tot emotioneel lijden. Onder pedofielen met een sociaal conflict verstaat Travers pedofielen die het verbod op pedofilie zien als een willekeurige sociale constructie. Volgens hen zou de samenleving haar houding ten aanzien van pedofilie moeten veranderen, omdat het deel uitmaakt van de liefde voor het kind. Deze pedofielen kennen geen schuldgevoel voor hun seksueel gedrag naar een kind. Soms wordt hun neiging veroorzaakt doordat ze zelf in hun jeugd slachtoffer van misbruik zijn geweest. Soms zoeken ze contact en steun bij andere pedofielen of publiceren zij literatuur waarin pedofiel gedrag verdedigd wordt of waarin gepleit wordt om de wettelijke leeftijd waarop mensen seksuele relaties aan mogen gaan te verlagen. Een deel van hen probeert aan hun trekken te komen door sekstoerisme.⁴⁶

b. Niet-gefixeerde pedofielen

Onder transitionele pedofielen verstaat Travers pedofielen die wel degelijk opgewonden kunnen raken door mensen van hun eigen leeftijd. Door het ontbreken van sociale vaardigheden hebben ze echter nooit een seksuele relatie met een partner van de eigen leeftijd gekregen. Kinderen worden door hen gebruikt om vervangend aan hun trekken te kunnen komen. Deze pedofielen zijn schuw en verlegen tegenover partners van hun eigen leeftijd. En elke afwijzing bevestigt hun negatieve zelfbeeld. Ze voelen zich bij kinderen echter op hun gemak.

⁴⁴ Frenken, 'Plegers van seksueel misbruik van kinderen', p. 1094-1108.

⁴⁵ O. Travers, *Behind the Silhouette. Exploring the Myths of Child Sexual Abuse*. Belfast: The Blackstaff Press, 1999, p.44-60.

⁴⁶ Ibidem, p. 52.

Geregresseerde of compenserende pedofielen zoeken naar een compensatie voor moeilijkheden in hun eigen relaties. Ze kunnen de problemen die hun leeftijd met zich meebrengt niet aan en vallen terug naar een gerichtheid op kinderen of adolescenten.⁴⁷

c. Adolescente pedofielen

Ook jongeren tot 18 jaar kunnen daders zijn van misbruik. Volgens Travers gebeurt 34% tot 56% van alle misbruik door adolescenten. Afhankelijk van de definitie die wordt gehanteerd gaat het hier om seks tussen leeftijdsgenoten of om pedofilie. Vaak geldt wel dat pedofielen al met misbruik beginnen in hun adolescentie. Voor de meeste adolescenten die misbruik plegen geldt dat er sprake is van verwaarlozing op fysiek, emotioneel en/of psychisch vlak.⁴⁸

2.3.3 Pedofilie als psychopathologie

Een andere typologie kan gemaakt worden op grond van criteria die onderscheid maken tussen ziek en gezond. Ik doe dit aan de hand van de DSM V.⁴⁹

De DSM V is een diagnostisch handboek dat wereldwijd grote invloed heeft op de praktijk van medisch specialisten als therapeuten, psychiaters en seksuologen. Het geeft daarbij de heersende opvattingen weer op grond van statistische gegevens en is daardoor van invloed op de theoretische kaders die hiertoe worden ontworpen.

In de DSM V wordt pedofilie geschaard onder de parafilieën. Parafilie betekent zoveel als ‘afwijkend beminnen’.

Volgens de DSM V is pedofilie een parafilie en een psychopathologische stoornis, die als volgt wordt omschreven:

- ‘(A) gedurende minstens zes maanden recidiverende intense seksueel opwindende fantasieën, seksuele drang of gedrag met betrekking tot seksuele handelingen met een prepuberaal kind of kinderen (meestal tot dertien jaar).
- (B) De betrokkene heeft naar deze seksuele drang gehandeld, of de seksuele drang of fantasieën leiden tot significante lijdensdruk of interpersoonlijke moeilijkheden.
- (C) De betrokkene is minimaal 16 jaar oud en tenminste vijf jaar ouder dan het kind of de kinderen in criterium (A).’⁵⁰

Verder kan pedofilie volgens de DSM V ingedeeld worden naar het geslacht van het slachtoffer, of bij misbruik de gerichtheid van de dader al dan niet exclusief is en of het gaat om intra- of extrafamiliaal misbruik.

⁴⁷ Ibidem, p. 52.

⁴⁸ Ibidem, p. 48.

⁴⁹ American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM-V*. Washington: American Psychiatric Association (2017), <https://www.dsm5online.nl>

⁵⁰ American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM-V*, <https://www.dsm5online.nl/domeinen/item/85afbb7d-b4f5-4d9d-a025-68078f575a82/1/-/pedofiele-stoornis/>
Vertaling door auteur.

2.3.4 Typologie van pedofilie en pastorale invalshoeken

Het bovenstaande laat zien dat pedofilie een geaardheid is die complex en zeer divers is, en dat er meerdere mogelijkheden zijn om vanuit een gedragswetenschappelijke benadering een indeling te maken. Dit geldt ook voor de relatie van pedofilie tot pedoseksueel misbruik. Ook laat het zien dat dergelijke indelingen per definitie normerend zijn. Het gaat bijvoorbeeld over de vraag wat voor gedrag gezond is of ziek, of wanneer er gesproken moet worden over misbruik. Ik besef ook dat het typeren van het gedrag van pedofielen mede daardoor op gespannen voet kan staan met pastorale zorg die zich wil richten op heel de mens. Voor het begrijpen van de interactie tussen de pastorale vrijwilliger en genoemde dader en de wijze waarop de vrijwilliger hier betekenis aan geeft, lijkt enig inzicht in deze typologie echter noodzakelijk.

De typologie reikt daarbij tevens een aantal thema's aan die in een pastorale ontmoeting met deze mensen mogelijk herkenbaar kunnen zijn. Voor de pastorale ontmoeting lijkt het onderscheid tussen pedofielen met een moreel conflict of een sociaal conflict van belang. De emoties die beide soorten van conflicten oproepen en het mogelijke lijden dat er mee gepaard kan gaan, zullen immers qua gerichtheid en inhoud van elkaar verschillen. Daarnaast lijkt het van belang hoe de pedofiel door gedrag blijkt geeft van de eigen emotionele ontwikkeling en van zijn empathische vermogens. Ook lijkt het van belang welk beeld hij heeft van zijn geaardheid, van zijn eventuele slachtoffer(s), van eventuele pedoseksuele daden en van zichzelf. Tot slot lijkt het gegeven belangrijk dat daders in hun jeugd soms zelf ook slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik.

De wijze waarop een dader zijn geaardheid beleeft laat iets zien van *wie* die dader is of zou willen zijn.

2.4 Pedofilie en levensbeschouwelijk perspectief

In dit onderzoek richt ik mij op vrijwilligers die een pastorale ontmoeting willen aangaan met daders van pedoseksueel misbruik. Het woord 'pastoraal' impliceert dat hier op de één of andere manier ook sprake is van een verbondenheid met kerk, geloof of christelijke waarden, of dat deze ontmoeting –los van de beleving van de vrijwillige pastor- als zodanig geduid kan worden. In deze paragraaf wil ik daarom stilstaan bij de verschillende visies die er in het recente verleden binnen de context van de PKN en haar voorgangers zijn en zijn geweest op pedofilie en op daders van pedoseksueel misbruik. Aan de hand daarvan wil ik laten zien hoe deze visies samenhangen met het levensbeschouwelijk perspectief.

Pedofilie en pedoseksueel misbruik hebben altijd bestaan. Hoe hier in de samenleving mee werd omgegaan is sterk afhankelijk geweest van de heersende moraal en cultureel-maatschappelijke context, maar vooral ook van het perspectief van waaruit naar deze thematiek werd gekeken. Dat gold ook voor de theologische visies op deze thema's. Aan de hand van Ganzevoort wil ik de verschillende posities en visies vanuit de context van kerk,

geloof en levensbeschouwing nader bekijken.⁵¹ Ganzevoort stelt dat er achter ‘pedofilie’ en ‘misbruik’ twee verschillende perspectieven schuil gaan, vanuit verschillende belangen en behoeften, waar dan ook weer verschillende soorten van religieuze betekenisgeving mee kunnen worden verbonden. Daarnaast onderscheidt Ganzevoort nog een derde perspectief, namelijk dat van de buitenstaander die neutraal wil blijven. De eerste twee perspectieven kennen ieder hun eigen geschiedenis. Van beide perspectieven wil ik de maatschappelijke en kerkelijke context en ontwikkeling binnen de Nederlandse samenleving weergeven, gedurende de laatste decennia. Vervolgens wil ik nagaan welke termen en religieuze betekenissen hier mee kunnen worden verbonden. Daarna wil ik deze indeling problematiseren en op zoek gaan naar mogelijke alternatieven.

2.4.1 Het perspectief van pedofilie in de context van kerk, geloof en samenleving

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw ontstond er in Nederland in brede kring een vrijere seksuele moraal. Het leidde tot een maatschappelijk klimaat waarin ook de tolerantie toenam ten aanzien van seksueel afwijkend gedrag. Seksuele minderheden voelden in dit klimaat de ruimte om zich te organiseren en te strijden tegen discriminatie en strafbaarstelling. Het leidde er toe dat in 1971 in het strafrecht de leeftijd waarop homoseksuele contacten zijn toegestaan, werd verlaagd van 21 naar 16 jaar. Daarmee werd deze gelijk getrokken met de leeftijdsgrens die gold voor seksuele contacten bij heteroseksuelen.⁵² Eén van de voorvechters van homorechten en homo-emancipatie was de hervormde predikant en IKON radiopastor ds. Alje Klamer. In het kielzog van de strijd voor homorechten leek er vanaf begin jaren zeventig ook meer ruimte te ontstaan voor pedofielen om openlijk voor hun geaardheid uit te komen en te vertellen over pedofiele relaties, die zowel door de pedofiel als door het kind als positief werden ervaren. Vanaf het midden van de jaren zeventig probeerde ook ds. Klamer openlijk de bestaande clichébeelden met betrekking tot pedofielen te doorbreken. In een televisie-uitzending in 1978 vertelt hij dat de vooroordelen die hij had over pedofielen verdwenen, toen hij pedofielen ontmoette en naar hun verhalen ging luisteren. Hij leerde van hen dat het in een pedofiele relatie gaat over liefde, vriendschap, tederheid en respect. Terwijl schadelijkheid en gevaar ontstaan in een situatie van verkramptheid, net zoals dat ook in bijvoorbeeld homofiele relaties kan ontstaan. Ook stelt hij dat juist een dominee moet opkomen voor pedofielen omdat het in het geloof gaat om liefde.⁵³

‘Dat geloof verwijst naar Jezus die niets anders deed dan ruimte scheppen voor mensen die ook in hun eigen tijd werden gedoodverfd als gevaarlijk en dat ze er niet bij horen.’

⁵¹ R.R. Ganzevoort, ‘Tussen trauma en tolerantie. Perspectieven op seksueel contact met kinderen in de context van kerk en geloof’, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 53/2 (1999), p. 117-134.

⁵² Wikipedia, *Homo emancipatie in Nederland*, https://nl.wikipedia.org/wiki/Homo-emancipatie_in_Nederland

⁵³ VARA, *Een groot uur U pedofilie*. VARA: Hilversum, 1978.

https://www.vpro.nl/speel~WO_VPRO_035817~vara-30-oktober-1978-een-groot-uur-u-pedofilie~.html

Ook in andere liberaal-christelijke media werd ruimte geboden aan auteurs om een positieve benadering van pedofilie en een pleidooi voor een vrijere moraal rond pedofilie met een breed publiek te delen. Een voorbeeld hiervan is het tijdschrift 'Gezond Gezin, Maandblad voor relaties en seksualiteit', dat werd uitgegeven door de Protestantse Stichting voor Verantwoorde Gezinsvorming (PSVG). Zo schrijft F. Bernard in 1979 in genoemd tijdschrift: 'Een pedofiele relatie is gekenmerkt door wederzijdse gevoelens van aantrekking tussen de jongere en de oudere' en 'Pedofilie lijkt niet in de eerste plaats het probleem van de pedofiel te zijn; het is blijkbaar ook niet het probleem van het kind. Pedofilie is in de eerste plaats het probleem van de niet-pedofiel, van de maatschappij.'⁵⁴ Terwijl direct daarop een interview volgt van J. Lieveense, met een jongen die van zijn elfde tot zijn zestiende een seksuele relatie had met een man die achttien jaar ouder was dan hij. De jongen zegt in het interview: 'Ik wist wel dat ik iets deed wat eigenlijk niet mocht. Maar toch heb ik er nooit spijt van gehad en heb ik me ook nooit bedreigd gevoeld. Zeker de laatste jaren niet. Ik vond het ook niet zondig wat ik deed. Wat ik ervaarde en leerde was heel bijzonder en heel fijn. Dat kan nooit zonde of verkeerd zijn. Bovendien, ik had het zelf uitgelokt.'⁵⁵ In een andere editie van dit blad in 1981, wordt door M. Zeegers de acceptatie van homofilie als voorbeeld genomen voor pedofilie. In het artikel stelt Zeegers dat 'gevallen van seksueel misbruik net zo min te vergelijken zijn met pedofilie als verkrachting met een verloving.' Hij pleit er voor dat seksueel contact met kinderen pas verboden mag worden wanneer er sprake is van duidelijke schade voor het kind.⁵⁶

Vanaf 1979 ging ook de hervormde predikant ds. Hans Visser zich bezighouden met het pastoraat aan seksuele minderheden, waaronder pedofielen. Hij schrijft in 1998 dat 'pedofielen door de hulpverlening vaak alleen worden gelaten in hun worsteling met de keuze van de juiste omgangsvormen met het kind'.⁵⁷ Pedofielen worden volgens hem alleen geaccepteerd wanneer zij niet toegeven aan hun geaardheid. Pastoraat betekent echter voor Visser 'het aanvaarden van de pedofielen, wat niet betekent dat wij alle gedragingen moeten goedkeuren'. Aanvaarding betekent voor hem wel 'dat wij proberen om onbegrepen intimiteiten te verstaan'.⁵⁸ En, 'de pastorale aanvaarding van de pedofiele medemens impliceert begrip voor zijn geaardheid'.⁵⁹ Een pedofiel mag volgens Visser 'niet de integriteit van het kind aantasten, hij mag geen seksueel contact opdringen of misbruik maken van macht. Penetratie is uit den boze. Toch blijken er seksuele contacten te bestaan die voor kinderen plezierig en waardevol kunnen zijn. Het is daarom van groot belang dat we meer weten over de seksuele beleving van kinderen en die van pedofielen'.⁶⁰

⁵⁴ F. Bernard, 'Pedofilie, enkele stellingen', in *Gezond Gezin, Maandblad voor relaties en seksualiteit*, 18/12 (1979), p. 15.

⁵⁵ J. Lieveense, 'Sander', in *Gezond Gezin, Maandblad voor relaties en seksualiteit*, 18/12, p. 17-19.

⁵⁶ M. Zeegers, 'Seksuele contacten met afhankelijke personen en kinderen', in *Gezond Gezin, Maandblad voor relaties en seksualiteit*, 20/6 (1981), p. 9-12.

⁵⁷ J. Visser (red.), *De andere kant van de medaille, over de vraag: is pedofilie misbruik van kinderen?* Rotterdam: Stichting Kerkelijke Sociale Arbeid, 1998, p. 5.

⁵⁸ Ibidem, p. 6.

⁵⁹ Ibidem, p. 12.

⁶⁰ Ibidem, p. 8.

Terwijl Visser in een andere publicatie in 2007 schrijft:

‘Er zijn pedofielen die onzorgvuldig zijn omgegaan met kinderen en daarom in aanraking zijn gekomen met justitie. Een dergelijke groep is echter niet representatief voor alle pedofielen. Een pedofiel begeert sociale contacten met kinderen. Daarbij zijn seksuele contacten niet uitgesloten. Er zijn echter ook pedofielen die kennelijk in hun leven niet in staat zijn tot relaties met volwassenen en daarom kinderen kiezen. Er zijn ook agressieve daders van misbruik die uit pathologische gronden grijpen naar geweld. Deze laatste twee groepen dienen gewoon medisch behandeld te worden.’⁶¹

Na de affaire Dutroux, in 1996, verharde het maatschappelijke klimaat in Nederland ten aanzien van pedofielen snel. In plaats van tolerantie en begrip ontstond er steeds meer afwijzing en stigmatisering. Op het gesprek over- of onderzoek naar de mogelijkheid dat een pedofiele relatie door een kind of tiener wel als positief zou kunnen worden ervaren, rustte in de samenleving vanaf dat moment steeds meer een taboe.

2.4.2 Het perspectief van misbruik in de context van kerk, geloof en samenleving

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw werden overal in de samenleving de bestaande gezagsverhoudingen ter discussie gesteld. Dit betrof allereerst de traditionele rolverdeling en machtsverhoudingen tussen man en vrouw. Vrouwen gingen zich organiseren en streden voor een gelijke behandeling en voor dezelfde rechten als mannen. Allerlei problemen die voorheen als privé waren beschouwd, werden door de vrouwenbeweging naar buiten gebracht en aan de kaak gesteld. Met name betrof dat zaken met betrekking tot huwelijk en gezin. Het gezin als ‘hoeksteen van de samenleving’ en de rol van de vader als ‘hoofd van dat gezin’ werden steeds meer ter discussie gesteld. Ook de erkenning van het gezag van allerlei ambtsdragers en functionarissen zoals priesters, dominees, artsen en onderwijzers brokkelde daarbij stukje bij beetje af. In dat klimaat ontstond langzaam maar zeker ook de ruimte om de schaduwzijden naar buiten te brengen van een samenleving die tot dan toe een sterk hiërarchische en gesloten structuur had gekend. Eén van die schaduwzijden was de kans op pedoseksueel misbruik en incest. Kok c.s. beschrijven in 1991 het volgende voorbeeld.

‘Jantien (18 jaar) is jaren achtereen seksueel misbruikt door haar vader. Soms meerdere malen per dag. Hij dreigde met Gods straffen als ze het zou wagen de gebeurtenissen naar buiten te brengen. Ondertussen ging haar vader aan het avondmaal en genoot groot respect bij een deel van de kerkelijke gemeente. Na het bekend worden van de incest ontkende hij echter in alle toonaarden en binnen de kerkeraad en de gemeente is het verhaal van Jantien met ongeloof ontvangen.’⁶²

⁶¹ J. Visser, *Pedofilie*. Rotterdam: Stichting Kerkelijke Sociale Arbeid, 2007, p. 24.

⁶² J. Kok c.s., *Incest. Een informatieve en praktische handreiking in bijbels licht*. Leiden: Groen, 1991, p. 39.

Het voorbeeld laat zien dat het voor een slachtoffer van pedoseksueel misbruik in een gesloten gemeenschap vaak heel moeilijk is om dat misbruik naar buiten te brengen. Los van de moed die daarvoor nodig is, moet het slachtoffer het opnemen tegen de bestaande gezagsverhoudingen van macht en hiërarchie. In het voorbeeld resulteerden die gezagsverhoudingen in ongeloof in het verhaal van het slachtoffer. Ook laat het voorbeeld zien dat een dader van pedoseksueel misbruik er alles aan zal doen om het misbruik vooral stil te houden, te ontkennen of te bagatelliseren. Daarnaast laat het voorbeeld zien dat theologie –in dit geval het dreigen met Gods straffen- door de dader gebruikt werd om het misbruik in stand te houden. Schneider, een pastoraal werkster die vrouwen en mannen begeleidde die als kind seksueel zijn misbruikt, betoogde in dit verband in 1989: ‘het geloof in een alziende God die alles bestiert, werkte schroom in de hand om over seksueel misbruik te praten’. Ze noemde daarbij als voorbeeld: ‘Een meisje dat misbruikt was, vroeg zich af waarom Hij niet zag wat opa met mij deed’.⁶³

Lange tijd werd pedoseksueel misbruik weinig serieus genomen. Borst schrijft hierover: ‘In sommige kerkelijke kringen werd het voorkomen van incest gewoon ontkend. Seksueel geweld werd gezien als het gevolg van onbedwingbare seksuele driften van jongens en mannen’. En, ‘anderen zochten de oorzaken vooral bij de meisjes en vrouwen. Zij zouden, bewust of onbewust, seksueel geweld uitlokken door de seksuele begeerte in jongens en mannen op te roepen en aan te wakkeren’.⁶⁴ Het duurde nog tot eind jaren tachtig eer in de samenleving serieus aandacht ontstond voor slachtoffers van pedoseksueel misbruik. Een belangrijke aanzet hiertoe werd gegeven door het omvangrijke onderzoek van de psycholoog Draijer, die in 1988 stelde dat één op de zes vrouwen voor haar zestiende jaar seksueel is misbruikt door verwanten (vader, pleegvader, oom, opa of broer). De helft daarvan is ernstig misbruikt.⁶⁵ Na het uitkomen van het rapport van Draijer werd aanvankelijk aangenomen dat pedoseksueel misbruik vooral voorkwam onder meisjes. In de jaren negentig werd echter duidelijk dat dit onder jongens ook het geval was. ‘Het blijkt echter dat het voor jongens zo mogelijk nog moeilijker is om naar de politie te stappen. Zij voelen het als een enorm teken van zwakte dat ze geen weerstand hebben kunnen bieden’, aldus de seksuoloog Van Lunsen.⁶⁶ Uit onderzoek blijkt dat seksueel misbruik binnen het gezin vaker voorkomt wanneer een kind nog jong is. Vanaf ongeveer het negende jaar wordt de kans groter dat misbruik plaatsvindt buiten het gezin. Misbruik komt daarbij voor in alle geledingen van de samenleving.⁶⁷

⁶³ R. Oosterom, ‘En nog is de strijd tegen misbruik niet gestreden’, *Trouw*, 4 september 2018, blendle.com/i/trouw/en-nog-is-de-strijd-tegen-het-misbruik-niet-gestreden/bnl-trn-20180904-10014195

⁶⁴ Borst, *Gij zijt die man!*, p. 36-37.

⁶⁵ N. Draijer, *Seksuele traumatisering in de jeugd: lange termijn gevolgen van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*, Amsterdam: Socialistische Uitgeverij, 1990, p. 143.

⁶⁶ E. de Visser, ‘Aantal aangiftes stijgt door openheid’, *Volkskrant*, 24 februari 1996, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/aantal-aangiftes-stijgt-door-openheid~b7a68ad1/>

⁶⁷ Nederlands jeugdinstituut, *Seksueel misbruik*, <https://www.nji.nl/nl/Kindermishandeling-Probleemschets-Definitie/Seksueel-misbruik>

Een moeder vertelde: ‘Tijdens de opname en bestralingen kon ik geen goede moeder zijn. Toen heeft een volwassen man mijn jongste zoon van mij vervreemd. Mijn zoon is vorig jaar weggelopen en woont nu bij die man in. Ze hebben een seksuele verhouding...’⁶⁸

Vanaf het eind van de jaren negentig werd pedoseksueel misbruik steeds serieuzer genomen. Meerdere affaires rond kindermisbruik, met als dieptepunt de affaire Dutroux, leidden er toe dat er in de samenleving aandacht kwam voor maatregelen om seksueel misbruik van kinderen te voorkomen. Ook in kerkelijk kringen klonk daarbij steeds luider een roep om ondubbelzinnig partij te kiezen voor slachtoffers van seksueel misbruik.

In reactie op het pleidooi van ds. Visser voor acceptatie van sommige pedofiele seksuele handelingen liet de synode van de Samen op Weg-Kerken in 1998 weten ‘de pedofiel als mens te respecteren maar zijn geaardheid af te wijzen’.⁶⁹ En ook: ‘Pedofiele relaties zijn per definitie ongelijkwaardig. Ieder seksueel handelen van volwassenen jegens kinderen is dan ook ontoelaatbaar.’⁷⁰ Het leidde in 1999 tot nog een uitspraak van deze synode, daarin werd ‘seksueel misbruik als zonde bestempeld’ en verklaard dat ‘kerken zich onvoorwaardelijk achter de slachtoffers dienden te scharen’.⁷¹

In de jaren die volgden durfden steeds meer vrouwen en mannen naar buiten te brengen wat er eens met hen als kind, als tiener of als (jong)volwassene was gebeurd. Dat gold niet alleen voor slachtoffers van pedoseksueel misbruik maar voor slachtoffers van alle vormen van seksueel misbruik. Dit ‘naar buiten treden’ lijkt tot op de dag van vandaag voort te duren, met telkens weer nieuwe onthullingen over- en onderzoek naar (pedo)seksueel misbruik, zoals het misbruik in de Rooms Katholieke kerk⁷² en met initiatieven als hashtag #MeToo op social media.⁷³

2.4.3 Levensbeschouwelijk perspectief en religieuze betekenisgeving

Het eerste perspectief dat ik in deze paragraaf schetste is volgens Ganzevoort dat van de dader. Het gaat volgens hem uit van ‘termen als relatie, liefde, pedofilie. In dit perspectief is de ander geen slachtoffer maar partner. Hier bestaat de primaire behoefte uit erkenning en rechtvaardiging. Het belang dat hieruit voortvloeit ligt eerder in acceptatie, overschrijdingen worden niet als zodanig benoemd. Als ze al worden erkend is er een verklaring of excuus

⁶⁸ I. Jonker, *Als je kind misbruikt is*. (diss. UvA) Amsterdam: Vita Feministische, 1991.

⁶⁹ Redactie Trouw, ‘Pleidooi Hans Visser pedofilie is aanklacht tegen de kerk’, *Trouw*, 18 december 1998, <https://www.trouw.nl/home/pleidooi-hans-visser-voor-pedofilie-is-aanklacht-tegen-kerk~aed2276b/>

⁷⁰ Redactie Volkskrant, ‘Kerken verwerpen pleidooi ds. Visser voor pedofilie’, *Volkskrant*, 19 december 1998, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/kerken-verwerpen-pleidooi-ds-visser-voor-pedofilie~b7a2bfe9/>

⁷¹ Interkerkelijke Initiatiefgroep tegen Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties, *Een kleine geschiedenis van de SMPR*, <https://www.smpr.nl/print.aspx?page=12487&mode=info>

⁷² Commissie Deetman, *Samenvatting: Eindrapport Commissie Deetman* (2011), http://seksueelmisbruik.info/wp-content/uploads/2011/12/Samenvatting_eindrapport_Nederlandstalig.pdf

⁷³ Oorspronkelijk is ‘Me Too’ afkomstig van actviste Tarana Burke uit New York, die deze zinsnede in 2006 gebruikte op de website MySpace om empathie te kweken voor vrouwen die slachtoffer waren van seksueel misbruik. In 2017 moedigde de Amerikaanse actrice Alyssa Milano op Twitter vrouwen en mannen aan om met de hashtag #MeToo hun ervaringen met seksueel overschrijdend gedrag te delen.

voor.’⁷⁴ Die roep om acceptatie vinden we ook terug in de wijze waarop de genoemde pastores hun benadering van de problematiek bespreken. Achtereenvolgens klinkt een oproep tot het doorbreken van clichébeelden en het opkomen voor pedofielen, begrip hebben voor hun geaardheid, en het benadrukken dat er ook pedofiele relaties mogelijk zijn die niet schadelijk zijn voor het kind.

Het tweede perspectief dat ik schetste is volgens Ganzevoort dat van het slachtoffer. Volgens hem gaat het uit van ‘termen als seksueel misbruik en traumatisering. In dit perspectief is de ander dader of pleger. De primaire behoefte bestaat uit veiligheid en erkenning van het aangedane onrecht. De overschrijdingen worden dan ook benadrukt’.⁷⁵ Beide perspectieven kennen volgens Ganzevoort hun eigen taal, welke ook verbonden kan worden met religieuze betekenisgeving.

Volgens de theoloog Demasure bestaat er echter ook taal die met beide perspectieven verbonden kan worden, maar daarbij een verschillende inhoud en betekenis heeft. Volgens haar zijn er drie belangrijke thema’s uit onderzoek naar daders van pedoseksueel misbruik naar voren gekomen, die zich ook met religieuze thema’s laten verbinden. Dat zijn de thema’s verbondenheid, schuld en macht. Het zijn thema’s die volgens haar niet alleen een belangrijke rol spelen bij daders van pedoseksueel misbruik, maar ook bij de slachtoffers. Demasure schrijft:

‘We zagen dat seksueel misbruik tegelijkertijd een misbruik van vertrouwen is. Deze schending van vertrouwen tast het gevoel van verbondenheid aan. Het thema van verbond en verbondenheid is ook in religieus opzicht belangrijk. In het seksueel misbruik laadt de dader schuld op zich, alhoewel dit voor hem niet altijd zo duidelijk is. Daartegenover voelt het slachtoffer zich schuldig, hoewel zij in wezen onschuldig is aan het misbruik. Dit thema, dat van de schuld, neemt in de christelijke traditie een belangrijke plaats in. Tenslotte is seksueel misbruik ook een vorm van machtsmisbruik. De pleger misbruikt zijn macht en het slachtoffer komt in de positie van de machteloze te staan. Ook dit thema correleert met thema’s uit de christelijke traditie.’⁷⁶

Eerder zagen we dat Borst vanuit het perspectief van pedoseksueel misbruik in zijn dissertatie het pastoraat aan daders verbindt met de thema’s schuld, vergeving en Gods mededogen. Terwijl in de brochure van de PKN vanuit dat zelfde perspectief het pastoraat aan daders verbonden wordt met het thema verzoening. Beide auteurs baseren zich op dezelfde theologische gedachte, namelijk dat voor verzoening schulderkenning en schuldvergeving nodig is. Centraal staat de menselijke zonde en schuld. Daarin klinkt ook de Bijbelse visie door op de mens die ‘door het geloof gerechtvaardigd wordt in Christus’.⁷⁷ Een visie die ook in belangrijke mate normerend is voor het mensbeeld wat daar uit voortvloeit.

⁷⁴ Ganzevoort, ‘Tussen trauma en tolerantie’, p. 128.

⁷⁵ Ibidem, p. 128.

⁷⁶ Demasure, *Verdwaald tussen liefde, macht en schuld*, p. 360-361.

⁷⁷ Zie o.a. Romeinen 10: 10

Maar het roept de vraag op: wat kun je hiermee als pastor wanneer een dader van pedoseksueel misbruik zijn daad niet als iets verkeerd beschouwt en dus ook niet bereid of in staat is om oprecht schuld te erkennen? En wat te doen als de dader zelf ook slachtoffer is geweest van misbruik en daardoor de twee geschetste perspectieven in hoge mate door elkaar heen lopen? Kortom, het roept de vraag op of er nog andere posities mogelijk zijn dan de twee geschetste levensbeschouwelijke perspectieven. En daarnaast roept het ook de vraag op of deze twee perspectieven wel zo strikt gescheiden van elkaar moeten worden gezien als Ganzevoort suggereert. In het vervolg ga ik op deze vragen in.

2.4.4 Een derde perspectief, op zoek naar een bemiddelende positie

Ganzevoort stelt dat er nog een derde perspectief valt te onderscheiden waar het gaat om pedofilie of misbruik, namelijk dat van de buitenstaander die neutraal wil blijven. Overschrijdingen worden wel erkend maar het primaire belang is hier het herstel van de harmonie. Vanuit dat perspectief wordt volgens Ganzevoort gestreefd naar bemiddeling. Interessant detail hierbij is dat Ganzevoort stelt dat neutraal blijven bij de thematiek van pedofilie en misbruik eigenlijk niet mogelijk is. De context van taal, en daarmee ook van religieuze taal, is volgens hem nooit neutraal. De context wordt bepaald door het ingenomen perspectief. Daarom moet volgens hem telkens worden afgevraagd ‘welk perspectief er met bepaalde (religieuze) taal wordt bekrachtigd, welk belang er mee wordt gediend en van wie daardoor de macht wordt hersteld of in standgehouden’.⁷⁸ In zijn benadering klinkt door dat hij iedere vorm van pedofiele relaties afwijst. Voor hem geldt daarbij als belangrijk argument dat eenzelfde norm van vrijwilligheid als in relaties tussen volwassenen niet mogelijk is. Daardoor is er volgens hem in een pedofiele relatie ook geen gelijkheid mogelijk in macht en wederkerigheid.⁷⁹

Ook de PKN brochure uit 2004 lijkt geschreven vanuit een perspectief waarin gezocht wordt naar een bemiddelende positie. Gezocht wordt naar mogelijkheden voor pastoraat aan daders van pedoseksueel misbruik. In de brochure wordt gesteld: ‘Ook daders zijn kind van God. Hoe afkeurenswaardig hun daden ook zijn vallen ze daarmee niet samen. Ze kunnen een proces van herstel aangaan. Daarnaast is het ook in het belang van de slachtoffers dat daders pastorale zorg en/of therapeutische begeleiding ontvangen’. En ‘de aandacht voor de dader kan bijdragen om nog meer slachtoffers te voorkomen’.⁸⁰ Seksueel misbruik is volgens de schrijvers van de brochure allereerst machtsmisbruik. Wanneer een dader met een pastor praat over zijn daden, moet daarom telkens de vraag gesteld worden of het gaat om gelijken in macht. Daarbij hebben daders er belang bij om hun macht en verantwoordelijkheid te bagatelliseren. Volgens de brochure is het de taak van de pastor om de dader als mens te accepteren, maar ook te confronteren wanneer hij geen verantwoordelijkheid wil nemen voor het eigen gedrag.⁸¹

⁷⁸ Ganzevoort, ‘Tussen trauma en tolerantie’, p. 128-129.

⁷⁹ Ibidem, p. 120.

⁸⁰ Parmentier, Deenik-Moolhuizen, *Iemand valt niet samen zijn daden*, p. 5.

⁸¹ Ibidem, p. 8.

In lijn met die aandacht voor de dader kan ook het initiatief van ds. Ad Alblas, predikant binnen de PKN, worden gezien. In 2014 organiseerde hij vanuit de kerk een groep vrijwilligers, die de vrijgekomen pedoseksueel Benno L. in zijn nieuwe woonomgeving zou gaan begeleiden. In een interview zegt Alblas: ‘Dit sociale netwerk rond Benno L. is in de eerste plaats bedoeld ter bescherming van de buurt en de kinderen. Er is geen sprake van mild denken over welke vorm van pedofilie dan ook, waarbij een kinderleven wordt geruïneerd of een schaduw krijgt.’ Maar ook zegt hij: ‘Als de straf is uitgezeten moeten we die niet als een soort volksgericht nog dik overdoen of verlengen’ en ‘Compassie is voor mij een belangrijk geloofsthema. Dat gaat ervan uit dat je de zwakken moet beschermen en dat je iedereen een nieuwe kans geeft’.⁸²

Met het thema ‘compassie’ reikt Alblas een geloofsthema aan dat ons mogelijk verder kan helpen bij het zoeken naar andere pastorale benaderingen om met daders van pedoseksueel misbruik te kunnen omgaan. Compassie als uitgangspunt voor pastoraal handelen laat zien dat dit handelen niet persé gericht hoeft te zijn op schulderkenning en schuldvergeving. In het licht van de compassie kan verzoenen mogelijk ook een andere inhoud en betekenis krijgen. Het kan de vrijwillige pastor mogelijk helpen om zich te verzoenen met de idee dat de bedoelde dader/ pastorant een geaardheid heeft die voor hem mogelijk niet invoelbaar is. En de pastor kan de dader mogelijk helpen om zich te verzoenen met de idee dat de door hem gewenste intimiteiten niet mogelijk en ook absoluut niet wenselijk zijn. In de idee van compassie klinkt een andere Bijbelse visie op de mens dan ik noemde in 2.4.3, namelijk ‘de (mede)mens als (mede)beelddrager van God’⁸³ Waar ‘dader’ en ‘schuld’ inzetten op verschillen tussen de ander en mijzelf, benadrukken ‘medemens’ en ‘medebeelddrager’ juist de overeenkomsten.

Daarbij wil ik opmerken dat pastoraat ook niet alleen op verzoening gericht hoeft te zijn. Clebsch en Jaekle hebben aangetoond dat er uit de christelijke geloofstraditie vier basisfuncties van pastorale zorg zijn voortgekomen.⁸⁴ Het gaat om de functies ‘healing, sustaining, guiding and reconciling’.⁸⁵

2.4.5 Levensbeschouwelijke thema’s en taal als sleutelbegrippen bij de onderzoeksvraag

Uit de verhalen die bedoelde vrijwillige pastores in dit onderzoek over hun ontmoeting met daders van pedoseksueel misbruik vertellen, kan worden opgemaakt *wat* voor hen hierbij van waarde is. Daarmee wordt zichtbaar welke betekenissen zij geven aan de dader en aan zijn daden. Sleutelbegrippen hierbij vormen de in deze paragraaf genoemde termen uit het discours van de discussie rond levensbeschouwing in relatie tot pedofilie en misbruik. Het gaat enerzijds om relatie, liefde, pedofilie, erkenning, rechtvaardiging, acceptatie en partner. Anderzijds gaat het om seksueel misbruik, traumatisering, erkenning en dader.

⁸² D. Rovers, ‘Dominee: “Sociaal netwerk rond Benno L. beschermt kinderen”’, *Trouw*, 22 februari 2014, <https://www.trouw.nl/home/dominee-sociaal-netwerk-rond-benno-l-beschermt-kinderen~a4925925/>

⁸³ Zie o.a. Genesis 1: 26-27

⁸⁴ W. Clebsch, C.R. Jaekle, *Pastoral Care in Historical Perspective*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1964, p. 12.

⁸⁵ Ibidem, p. 32 e.v.

Daarbij zijn de levensbeschouwelijke thema's aan de orde gekomen van aanvaarding, verzoening, schuld, macht, verbondenheid, vergeving, Gods mededogen en compassie.

2.5. Een pastorale ontmoeting

In deze paragraaf wil ik nader ingaan op visies op- en functies van pastoraat. Dit omdat in de keuze van de vrijwillige pastor voor een bepaalde soort van pastoraat en de wijze waarop hij daar een invulling aan geeft, ook iets zichtbaar wordt van zijn eigen levensbeschouwelijke perspectief. Met name komt dit tot uitdrukking in de wijze waarop de pastor de pastorant ziet, de rol waarin de pastor in die ontmoeting zichzelf ziet en de taak die hij hierbij voor zichzelf ziet weggelegd.

2.5.1 Visies op pastoraat

Binnen het pastoraat kunnen in de kerkelijke traditie verschillende stromingen worden onderscheiden, met daarbij uiteenlopende visies op pastoraat. Afhankelijk van de visie lopen de doelen die met het pastoraat worden beoogd uiteen en zal aan het pastoraat een verschillende invulling worden gegeven. Aan de hand van een indeling volgens Ganzevoort & Visser wil ik een overzicht geven van de verschillende stromingen binnen het pastoraat en de visie die daar uit voortvloeit op de pastorant.⁸⁶

De pastor als getuige

Kerygmatisch pastoraat. Centraal staat de idee dat de afstand tussen God en mens alleen door God overbrugd kan worden. Dit vormt dan ook het uitgangspunt voor het pastorale handelen. Ook al geeft de pastor er in de pastorale ontmoeting blijk van oog te hebben voor de ander en voor zijn problemen, het belangrijkste is dat in die ontmoeting het Woord van God klinkt. De kern daarvan is de boodschap van de genade van God en de rechtvaardiging van de zondaar voor God door die genade. In deze visie wordt de pastorant in de eerste plaats als zondaar gezien. Door de zonde onder ogen te durven te zien en te belijden, kan het woord van genade volop tot haar recht komen. De pastorale ontmoeting krijgt daardoor het karakter van een biecht.

Charismatisch pastoraat. De pastor is hier de vertegenwoordiger van een sterk normatief Bijbels kader. Centraal staat de gedachte dat de pastorale ontmoeting het werk is van de Heilige Geest. Dit betekent dat de rollen van pastor en pastorant ook omgedraaid kunnen worden. Door het werk van de Heilige Geest kan in principe iedereen pastor zijn en het heil bemiddelen. Uitgangspunt vormt de gedachte dat God op de menselijke werkelijkheid is betrokken en daar actief in werkzaam kan zijn. De kracht van de Geest wordt daarom gezocht en centraal gesteld. Deze kracht kan zich uiten in gaven van de Geest, zoals inzicht, profetie,

⁸⁶ R.R. Ganzevoort, J. Visser, *Zorg voor het verhaal*. Zoetermeer: Meinema, 2007, p. 70-98.

genezing en bevrijding. De pastorant wordt binnen het charismatisch pastoraat gezien als zondaar maar ook als gewonde. Op heiliging en genezing wordt daarom sterk de nadruk gelegd.

De pastor als helper

Therapeutisch pastoraat. Het pastoraat is er hier op gericht om bij de pastorant groei te bewerkstelligen en zelfontplooiing. De pastorant wordt in deze visie gezien als een mens met blokkades die opgeheven dienen te worden en met relaties die hersteld dienen te worden. ‘Theologische noties en duidingen hoeven niet expliciet ter sprake te komen. Wanneer de pastor voor zichzelf weet wat zijn diepste inspiratiebron is, is het theologische gehalte van zijn optreden gewaarborgd.’⁸⁷

Systemisch pastoraat. De pastorant wordt in deze visie benaderd vanuit de idee dat hij deel uitmaakt van een groter sociaal systeem. Het belangrijkste systeem waar mensen deel van uitmaken is meestal het gezin waarin ze zijn opgegroeid. Systemen hebben de neiging om te zoeken naar evenwicht. Dat kan van grote invloed zijn op de mens, daar relaties vragen om wederkerigheid. Telkens als we van een ander ontvangen, doet dat een appèl op ons om de ander ook iets terug te geven. De context van relaties is moreel geladen en wordt gekenmerkt door morele plichten en verantwoordelijkheden. Systemisch pastoraat nodigt de ander uit om na te denken over zijn of haar rol binnen het systeem. Daarbij gaat het om het onderkennen van schadelijk werkende verplichtingen en het zoeken naar mogelijkheden om elkaar in het systeem of gezin recht te doen.

De pastor als metgezel

Evenmenselijk pastoraat. De pastor is in deze visie vooral een metgezel. Hij is niet degene die het weet, maar die in de eerste plaats probeert om de ander nabij te zijn. Ten opzichte van de andere modellen is hier sprake van een grotere mate van wederkerigheid, een grotere persoonlijke betrokkenheid en meer verbondenheid. Het vereist de bereidheid van de pastor om ook iets van zichzelf in het gesprek met de ander te willen en kunnen inbrengen. Het legt daarmee een grote verantwoordelijkheid bij de pastor, daar de pastorale ontmoeting primair gericht dient te zijn op de pastorant. Eigen inbreng van de pastor moet dan ook vruchtbaar zijn voor de gesprekspartner. De afhankelijkheid die ook deze pastorale relatie kenmerkt, betekent dat de pastor een zekere macht heeft binnen de relatie. Deze zet hij in om voor de pastorant ruimte scheppen om het eigen levensverhaal onder ogen te kunnen zien en zo nodig bij te kunnen stellen. Het betekent ook dat de pastor hier een positie inneemt van belangeloosheid. De pastorant is in deze visie iemand die vooral nabijheid nodig heeft.

Pastoraat als presentie. Deze vorm van pastoraat kan gezien worden als een subcategorie van evenmenselijk pastoraat. Het begrip ‘presentie’ wordt daarin met name afgezet tegen een interventie benadering, zoals in de modellen van ‘de pastor als helper’. Uitgegaan wordt van

⁸⁷ Ibidem, p. 81.

de bereidheid van de pastorant en dat wat hij belangrijk vindt. Beschikbaarheid en ontvankelijkheid zijn daarbij belangrijke waarden. Daarmee wordt bedoeld dat de pastor volledig vrij is om een relatie met de pastorant aan te gaan. Er is geen sprake van een verborgen agenda. De relatie ontwikkelt zich binnen een houding van langdurige exposure. Die relatie heeft waarde in zichzelf. Het is de pastorant die aangeeft wat de pastor voor hem zou kunnen betekenen. De waardigheid van de pastorant en zijn mogelijkheden dienen voortdurend gerespecteerd te worden. In deze visie is de pastorant iemand die vooral nabijheid en troost nodig heeft.

De pastor als tolk en gids

Deze vorm van pastoraat zet in bij de hermeneutische taak van de pastor. Deze helpt de pastorant om ervaringen te leren verstaan en deze te plaatsen in het licht van eerdere ervaringen, achtergrond en traditie. De rol van de pastor is hier vooral die van tolk en gids. Hij draagt bij aan het zelfverstaan van de pastorant. Dit doet hij door de pastorant te helpen om verbindingen te leggen binnen het eigen levensverhaal, maar ook tussen zijn levensverhaal en religieuze en levensbeschouwelijke tradities. De pastor als tolk bedient zich daarbij zowel van inzichten uit de psychologie als de theologie. Terwijl inhoudelijk de pastor voor de pastorant als een gids kan fungeren, zoals bij geestelijke begeleiding.

2.5.2 Functies van pastorale zorg

Naast de verschillende visies op pastoraat kunnen er op grond van de christelijke theologie in de pastorale zorg ook verschillende functies van pastoraat worden onderscheiden. Voor al deze functies geldt dat deze relationeel zijn. Bij de invulling daarvan kan -afhankelijk van de visie op pastoraat- daardoor de relatie met mensen of juist met God in meer of mindere mate op de voorgrond komen te staan. Heitink heeft de door Clebsch en Jaekle onderscheiden basisfuncties van pastoraat benoemd met de werkwoorden *helen*, *bijstaan*, *begeleiden* en *verzoenen*.⁸⁸ Aan de hand van Heitink wil ik deze als volgt beschrijven.

Helen. Centraal staat de 'heelwording of integratie van mensen', die zij kunnen ervaren binnen een pastorale relatie die gekenmerkt wordt door 'warmte en nabijheid'.⁸⁹ 'De aard en de kwaliteit van de relatie bepalen of een gesprek leidt tot een ontmoeting, die door de betrokkenen als helend of zelfs als heilzaam beleefd wordt.'⁹⁰

Bijstaan. Centraal staat de 'troost en bemoediging' die mensen in een pastorale relatie onder moeilijke omstandigheden kunnen ervaren.⁹¹ De nabijheid van de pastor kan steun en troost geven, ook wanneer er in de situatie geen verandering of verbetering valt te verwachten.

⁸⁸ Heitink, *Pastorale zorg, theologie, differentiatie, praktijk*, p. 127.

⁸⁹ Ibidem, p. 131.

⁹⁰ Ibidem, p. 131.

⁹¹ Ibidem, p. 135.

Begeleiden. Centraal staat de leiding die in de pastorale relatie kan worden gegeven. Daardoor kunnen mensen steun ervaren om ‘keuzes te maken en beslissingen te nemen’ en verder ‘te groeien in zelfstandig functioneren’.⁹²

Verzoenen. Centraal staat de betekenis die een pastorale relatie kan hebben ‘voor mensen die vervreemd zijn van elkaar, van zichzelf of van God’ om hen te helpen om te komen tot ‘aanvaarding en vergeving’ om ‘zo in nieuwe relaties te leren leven’.⁹³

De vier ‘klassieke’ functies van pastoraat lijken in onze cultuur volgens sommige auteurs niet meer toereikend te zijn. Zij pleiten voor een aanvulling hier op. Met het oog op mijn onderzoek wil ik bij enkele van deze aanvullingen nader stil staan.

Nurturing. Clinebell voegt aan de klassieke functies van pastoraat de functie ‘nurturing’ toe, in de betekenis van ‘voeden’. Centraal staat bij hem het bevorderen van geestelijke groei bij de ander, door middel van pastorale counseling.⁹⁴ Die counseling is gericht op heling en heiliging en probeert een groeiproces op gang te brengen om steeds meer te leven vanuit de navolging van Jezus en naar Gods wil.⁹⁵

In lijn met het idee van ‘nurturing’ stelt Potgieter dat pedofilie ook een geestelijke kwestie is. De pedofiel heeft volgens haar vaak een spiritueel vacuüm in zich. Dat spirituele vacuüm is de bepalende factor waaraan een spirituele dimensie die beperkend en destructief is, kan worden toegeschreven. Een pastorale hermeneutiek is daarom noodzakelijk bij het begeleiden van de pedofiel. De pastor heeft daarbij de taak om Gods aanwezigheid en verhaal uit te leggen aan de persoon met de afwijkende seksualiteit, om hem daardoor in staat te stellen begrip te hebben voor zijn behoeften, levenservaringen en gebrek. Dit in het licht van Gods liefde en genade.

Gemeenschap. Menken-Bekius en Van der Meulen stellen dat de klassieke functies van pastoraat aangevuld dienen te worden met de functie ‘gemeenschap’. Dit vanwege de hoge waarde die in onze samenleving wordt toegekend aan de autonomie van het individu. Daardoor is een context ontstaan waarin eenzaamheid, met name onder ouderen, één van de grootste maatschappelijke problemen lijkt te worden.⁹⁶

Resisting, empowering, liberating. Miller-McLemore stelt dat de klassieke functies van pastoraat kenmerkend zijn voor de toenmalige context waarin de aandacht gericht is op het individu. Zij bepleit voor de hedendaagse context een verbreding van de pastorale benadering: van ‘the living human document’ naar ‘the living human web’. Daaronder verstaat zij de aandacht voor de context van het individu. Dit vanuit de idee dat theologie niet alleen gericht is op het individu maar ook op de samenleving. Beïnvloeding van de publieke opinie en beleidskwesties die bepalend zijn voor het welzijn van mensen, zijn daarom net zo belangrijk

⁹² Ibidem, p. 138-139.

⁹³ Ibidem, p. 143.

⁹⁴ H.J. Clinebell, *Basic Types of Pastoral Counseling*. Nashville: Abingdon Press, 1984, p. 26.

⁹⁵ Ibidem, p. 42-43.

⁹⁶ C. Menken-Bekius, H. van der Meulen, *Reflecteren kun je leren*. Kampen: Kok, 2007, p. 123.

als het aanpakken van belemmeringen in het individuele emotionele welzijn. Dat levert andere functies van pastoraat op, zoals ‘weerstand leren bieden’, ‘bekrachtigen’ en ‘bevrijden’.⁹⁷

2.5.3 Pastoraat en levensbeschouwelijk perspectief

Aan de hand van de indeling van de pastor als getuige, helper of metgezel laten Ganzevoort & Visser zien dat pastoraat zich afspeelt binnen de polen van kerkelijke presentie, hulpverlening en evenmenselijkheid. Iedere pastor zal bij deze polen zo zijn eigen visie en voorkeuren hebben, al naar gelang het eigen levensbeschouwelijk perspectief. Terwijl hij binnen die polen zijn rol verstaat als tolk en gids.⁹⁸ Afhankelijk van de visie op pastoraat kunnen ook de functies van pastoraat een uiteenlopende invulling en betekenis krijgen. In de beantwoording van de vraag *waarom* de vrijwillige pastor kiest voor een bepaalde soort van pastoraat, zijn dan ook verschillende lagen te ontdekken die kunnen helpen om het veelal impliciete spreken over God of het spreken over dat wat voor hem van waarde is op het spoor te komen. Ganzevoort noemt in dit verband de te onderscheiden lagen van betekenisverlening, zingeving, spiritualiteit en religie.⁹⁹

2.6 Samenvatting en conclusies bij de theoretische kaders

In dit hoofdstuk heb ik mijn onderzoek gepositioneerd in het kennisdomein van de praktische theologie. Ik heb gekozen voor een positie die recht doet aan verschillen in levensbeschouwing en waarin uitgegaan wordt van de mens als zelfstandig subject. Hermeneutische uitgangspunten daarbij zijn dat voorrang gegeven wordt aan ‘mensen boven teksten’ en aan ‘ontmoeting boven waarheid’. Het eigen levensbeschouwelijk perspectief kan dan gezien worden als een vorm van ‘eerste orde theologie’. Mensen creëren daarbij hun eigen levensovertuiging. *Hoe* zij dat doen is afhankelijk van de wijze waarop zij betekenissen verstaan en de narratieve structuren waarin zij zichzelf beschouwen.

Wetenschappelijke noties laten zien dat pedofilie een grote verscheidenheid kent aan verschijningsvormen en niet persé hoeft te leiden tot pedoseksueel misbruik. Wel zijn er verbanden te leggen tussen verschijningsvormen van pedofilie en de vraag *wie* op grond van deze noties dader zou kunnen worden van pedoseksueel misbruik. Terwijl de recente geschiedenis van kerk, geloof en samenleving zichtbaar maakt *wat* de verschillende perspectieven zijn op pedofilie en misbruik en wat de daarbij behorende taal, termen en religieuze betekenisgevingen zijn. In de keuze *waarom* een pastor hierbij kiest voor een bepaalde soort van pastoraat, de rol die hij daarin voor zichzelf ziet weggelegd en zijn taakopvatting, klinkt impliciet of expliciet zijn levensbeschouwelijke visie door op betekenisverlening, zingeving, spiritualiteit en religie.

⁹⁷ B.J. Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice*. Grand Rapids, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2012, p. 95-99.

⁹⁸ Ganzevoort, Visser, *Zorg voor het verhaal*, p. 95.

⁹⁹ Ganzevoort, ‘De pastor(ant) als theoloog’, p. 118.

Duidelijk is ook geworden hoe dominant de nadruk is die in de afgelopen decennia in het publieke debat is gelegd op het daderschap met betrekking tot het gesprek over pedofilie en pedoseksualiteit. Alleen op wetenschappelijk niveau lijkt enige nuancering nog mogelijk. Het maakt daarmee zichtbaar, dat er een grote spanning bestaat tussen de wijze waarop mensen over dit thema denken en praten op grond van wetenschappelijke kennis, eigen ervaring of van 'horen zeggen'. Het reikt mij een extra argument aan om onderzoek te doen onder bedoelde vrijwilligers en de wijze waarop zij vanuit hun eigen levensbeschouwelijk perspectief mogelijk nieuwe taal of betekenissen weten te geven aan de door hen bezochte mensen. Daarbij wil ik de focus proberen te leggen op de wijze waarop zij mogelijk voorbij het perspectief van de ander als dader van misbruik weten te komen.

Hoofdstuk 3 – Methode

3.1 Kwalitatief onderzoek, uitgangspunten en achtergronden

In paragraaf 1.4 heb ik laten zien dat kwalitatief onderzoek, dat gebaseerd is op ‘grounded theory’ aan de hand van ‘sensitizing concepts’, passend is voor dit praktijkonderzoek. Een belangrijk kenmerk voor kwalitatief onderzoek is de oriëntatie op de persoonlijke verhalen van mensen. In het kwalitatief onderzoek worden die verhalen gezien als een belangrijke bron van kennis. Swinton & Mowat schrijven hierover:

‘For the qualitative researcher, narrative knowledge is perceived to be a legitimate, rigorous and valid form of knowledge that informs us about the world in ways that are personally and publicly significant. Stories are not simply isolated anecdotes: they are important sources of grounded knowledge.’¹⁰⁰

Voor de praktische theologie is dit van groot belang, omdat we door persoonlijke verhalen inzicht kunnen krijgen in de wijze waarop mensen hun dagelijks leven ervaren en daaraan betekenis geven. In die verhalen klinkt impliciet of expliciet het geloof of de levensbeschouwing van de verteller door. Kwalitatief onderzoek lijkt dan ook zeer geschikt om inzicht te verkrijgen in ‘eerste orde theologie’, zoals het levensbeschouwelijke perspectief van bedoelde participanten.

Bij een kwalitatief onderzoek wisselen het verzamelen en analyseren van data elkaar af. Telkens wanneer er nieuwe gegevens zijn verzameld, vindt er een tussentijdse analyse plaats. Uit deze analyse ontstaan nieuwe vragen en komen mogelijk nieuwe onderwerpen naar voren. Het maakt duidelijk wat de onderzoeker nog niet weet en geeft hem de mogelijkheid om gevonden uitkomsten te verifiëren. Er is daardoor sprake van een cyclisch proces.¹⁰¹ Voor het analyseren en structureren van de gevonden gegevens, heb ik gebruik gemaakt van de zogenaamde onderzoeksslang. Deze methode sluit goed aan bij het cyclische verloop van het onderzoeksproces, waarbij telkens nieuwe gegevens worden gevonden en met elkaar moeten worden vergeleken gedurende een proces dat meerdere ronden van data verzamelen kent.¹⁰² Het repliceren van waarnemingen draagt bij aan de betrouwbaarheid van het onderzoek, terwijl het toetsen van tussentijdse interpretaties bijdraagt aan de validiteit.¹⁰³

3.2 Selectie, werving en samenstelling van de groep participanten

Bij aanvang van dit onderzoek heb ik mijzelf de vraag gesteld hoe ik in contact zou kunnen komen met bedoelde vrijwilligers in deze specifieke vorm van pastoraat. Ik heb daartoe een vrijwilligersorganisatie benaderd op het gebied van begeleiding van gedetineerden en ex-

¹⁰⁰ J. Swinton, H. Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*. London: SCM Press, 2013, p. 38.

¹⁰¹ Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek*, p. 75.

¹⁰² Ibidem, p. 80-83.

¹⁰³ Ibidem, p. 148.

gedetineerden en deze vraag aan hen voorgelegd. Daarnaast heb ik een emeritus-predikant benaderd van wie ik weet dat hij betrokken is bij deze vorm van pastorale zorg. Tot slot heb ik via mijn thesisbegeleider gevraagd om contactgegevens van justitiepastores die mij mogelijk verder zouden kunnen helpen. Steeds zocht ik daarbij naar vrijwilligers die vanuit een pastorale intentie ontmoetingen hebben met genoemde daders of waarbij hun contact met deze mensen als een pastorale ontmoeting omschreven zou kunnen worden. Daarbij gaat het om vrijwilligers die deze daders ontmoeten in gevangenissen of in Tbs-klinieken, of die hen na hun vrijlating ontmoeten of begeleiden. Ik maakte daarbij gebruik van theoretische selectie (*theoretical sampling*), een doelgerichte steekproeftrekking waarbij ik participanten selecteerde 'op basis van hun potentiële bijdrage aan de analyse'.¹⁰⁴

Ik benaderde de genoemde vrijwilligersorganisatie, betrokken pastores en mogelijke participanten meestal per email en een enkele keer telefonisch. Bij het leggen van een eerste contact met een mogelijke participant vertelde ik hem over het doel en de inhoud van het onderzoek. Ook benadrukte ik de waarborging van de anonimiteit van de participant bij eventuele deelname. Bij het leggen van de contacten merkte ik soms enige schroom bij participanten om aan het onderzoek mee te doen. Zo wilde één participant van te voren de vragen weten, voordat hij wilde besluiten om mee te doen. Uiteindelijk heeft hij van deelname afgezien.

Gezien de aard van dit onderzoek als onderdeel van de masterthesis en de daarbij gegeven beperkingen in omvang en tijd, heb ik mij moeten beperken tot het benaderen van negen mogelijke participanten. Het betekent ook dat ik niet alle mogelijkheden ten volle heb benut om aan participanten te komen en de participanten via een beperkt aantal contacten heb geworven. Wel heb ik getracht om een onderzoekspopulatie samen te stellen van mensen die verbonden zijn of zijn geweest met verschillende kerkelijke tradities.

Uiteindelijk heb ik acht participanten bereid gevonden tot het meewerken aan een interview. Daarbij gaat het zowel om participanten die genoemde daders bezoeken tijdens hun detentie als na hun detentie. De gevonden participanten kennen daarbij uiteenlopende kerkelijke achtergronden, breder dan alleen de kerkgenootschappen die behoren tot de PKN. Als achtste participant heb ik de genoemde predikant geïnterviewd die -voorheen als beroepskracht en tegenwoordig als vrijwilliger- betrokken is bij de pastorale zorg voor pedoseksuelen. Zijn participatie in het onderzoek wil een bijdrage leveren vanuit zijn deskundigheid als informant en zijn verleden als professional. Daarnaast heb ik in een kerkelijke gemeente deelgenomen aan een maaltijd met ex-gedetineerden, waaronder zedendelinquenten, hun vrijwillige begeleiders en gemeenteleden. Deze veldwaarnemingen heb ik gebruikt als een vorm van methodische triangulatie.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Ibidem, p. 51.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 152.

3.3 Onderzoeksmethode en dataverzameling

3.3.1 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek heb ik gekozen voor het houden van kwalitatieve interviews. Dit deed ik omdat ik de mate van structurering van het interview deels wilde laten afhangen van de interviewsituatie. Daardoor was er sprake van ‘semi- of halfgestructureerde interviews’.¹⁰⁶ Ik koos voor deze werkwijze, omdat ik het belangrijk vind om nauw bij de participant aan te kunnen sluiten en hem de ruimte te geven om in reactie op de vier deelvragen zijn verhaal te kunnen doen. Ik onderkende daarmee tevens dat het onderwerp van het gesprek een beladen thema betreft en ook het interview door de participant mogelijk als gevoelig, emotioneel of intiem zou kunnen worden ervaren.

Wel had ik bij iedere deelvraag een lijst opgesteld met topics die ik in ieder geval aan bod wilde laten komen. Deze topics had ik gekozen aan de hand van de besproken literatuur. Bij de topics had ik subvragen opgesteld. Bij het opstellen van de subvragen liet ik mij leiden door de gevonden sleutelbegrippen (*key issues*) en de wijze waarop deze binnen de beschreven theoretische kaders als ‘sensitizing concepts’ fungeren.

Bij het formuleren van de subvragen was het belangrijk dat deze moesten passen binnen het referentiekader van de geïnterviewde. Het interview gaat over ervaringen die de geïnterviewde heeft opgedaan, de betekenissen die hij daaraan geeft en wat dat betekent voor zijn pastorale handelen. Als interviewer diende ik daarom aan te sluiten bij de behoefte van de geïnterviewde, door bij sommige zaken iets langer stil te staan, door met interesse te luisteren en door hem zijn verhaal te laten afmaken.¹⁰⁷ De hoeveelheid interviews die ik heb afgenomen zou idealiter moeten afhangen van het moment waarop verzadiging zou optreden in de verkregen antwoorden. Deze werkwijze draagt bij aan de theoretische generalisatie van het onderzoek.¹⁰⁸ In dit onderzoek heb ik mij hierin echter moeten beperken vanwege de beschikbare tijd waarbinnen dit onderzoek afgerond diende te zijn.

Daar het verschijnsel waar ik onderzoek naar wilde doen voor alle respondenten gelijk is, heb ik alle interviews uitgevoerd aan de hand van dezelfde deelvragen en subvragen (zie bijlage 1). Het gebruikmaken van standaard vragenlijsten draagt bij aan de betrouwbaarheid van het onderzoek, terwijl het interviewen van vertegenwoordigers met verschillende referentiekaders met betrekking tot het zelfde thema, bijdraagt aan de validiteit van het onderzoek.¹⁰⁹

3.3.2 Ethische dimensie

De gebruikte onderzoeksmethode heeft ook een ethische dimensie. Het was belangrijk om vanaf het eerste contact met mogelijke participanten open te zijn over het doel van het contact, het doel van het onderzoek, de wijze van interviewen, de wijze waarop om zal

¹⁰⁶ Ibidem, p. 57.

¹⁰⁷ Ibidem, p. 57-59.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 52-53. Vgl. Swinton, Mowat. *Practical Theology and Qualitative Research*, p. 48-49.

¹⁰⁹ Swinton, Mowat. *Practical Theology and Qualitative Research*, p. 70.

worden gegaan met de uit het interview verkregen data en de waarborging van de anonimiteit bij deelname. Op basis van deze informatie konden mogelijke participanten hun afweging maken om al dan niet mee te doen en hun toestemming hiertoe te geven (*informed consent*).¹¹⁰ Bij deelname heb ik deze toestemming telkens in tweevoud vastgelegd in een verklaring. Deze verklaring is door de participant en door mijzelf ondertekend.

In dit onderzoek diende ik zorgvuldig en discreet om te gaan met alles wat ik in het contact met een participant waarneem en registreer. De onderzoeksdata zijn daarom zo opgeslagen dat ze alleen voor mij toegankelijk zijn. In een datamanagementplan (DMP) heb ik beschreven welke data ik tijdens dit onderzoeksproject heb verzameld, hoe ik deze data heb opgeslagen en beheer, en wat er na afloop van het project met de data zal gebeuren (zie bijlage 3). Ik realiseer mij dat mensen zich kwetsbaar hebben opgesteld door aan dit onderzoek mee te doen en mij over hun ervaringen en betekenisgeving te vertellen. Daarbij gaat het hier om een thema dat -in ieder geval in de samenleving en mogelijk ook persoonlijk- als controversieel of als gevoelig kan worden ervaren. Tijdens het interview gaven participanten informatie die tussen ons diende te blijven. Samengevat omvat de ethische dimensie dan ook de eerbiediging van personen, hun autonomie en vertrouwelijkheid en hun keuzevrijheid ter ondersteuning van het onderzoeksproces.¹¹¹

3.3.3 Werkwijze

Aan alle participanten vroeg ik waar ik het interview met hen mocht afnemen. Ik stelde voor om elkaar in ieder geval op een plaats te ontmoeten met voldoende rust en privacy om elkaar nader te kunnen spreken. Zes participanten interviewde ik bij hen thuis. Twee interviews vonden bij mij thuis plaats. De interviews duurden ieder één tot anderhalf uur. Alle interviews nam ik op met een voicerecorder, uiteraard nadat de participanten hier toestemming voor hadden gegeven.

Voorafgaand aan ieder interview vertelde ik aan de participant hoe ik tot dit onderzoeksthema gekomen was, wat de hoofdvraag van het onderzoek is en legde ik uit wat ik versta onder het 'levensbeschouwelijk perspectief'. Tevens introduceerde ik de deelvragen aan de hand van de categorieën van verleden, heden en toekomst. Vervolgens introduceerde ik de eerste categorie, die van het verleden, aan de hand van de bijbehorende deelvraag en legde ik de eerste subvraag ter beantwoording aan de participant voor. Afhankelijk van het verloop van het gesprek stelde ik alle subvragen expliciet of noemde ik ze alleen ter controle van de door mij geregistreerde antwoorden.

Bij de bespreking van de derde deelvraag hanteerde ik een andere werkwijze. Ik legde voor de participant negen kaartjes neer met daarop sleutelbegrippen uit het discours van levensbeschouwing, pedofilie en misbruik.

¹¹⁰ Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek*, p. 124.

¹¹¹ Swinton, Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*, p. 241-242.

Vervolgens stelde ik de eerste subvraag. *Hoe kijkt u aan tegen het feit dat de ander voor een pedofiele omgang met een kind is veroordeeld?* Ik vroeg daarbij aan de participant of één van de termen op de kaartjes voor hem het antwoord verwoordde op deze subvraag, of dat er volgens hem een andere term zou moeten worden toegevoegd. Dit deed ik mede om te komen tot mogelijke nieuwe taal binnen het discours van levensbeschouwing, pedofilie en misbruik.

3.4 Het uitvoering van de data-analyse

Voor het analyseren van de gegevens heb ik de gevonden sleutelbegrippen uit de theorie gekoppeld aan de verschillende subvragen. Zij hielpen mij om te komen tot een begrippenkader en wilden een eerste aanzet geven om de antwoorden uit de interviews te kunnen coderen. Sleutelbegrippen waren op deze wijze behulpzaam bij een eerste analyse en vormden voor mij een open codering.¹¹² Ik realiseerde mij echter dat zij ook mijn blik konden beperken en er toe konden leiden dat ik mij teveel zou laten leiden door concepten vanuit de literatuur. Een belangrijke bron van codes vormden daarom ook de begrippen die de participanten zelf aanleverden, de zogenaamde ‘in-vivo’ codes of veldbetrokken begrippen.¹¹³ De interviews heb ik vanuit de geluidsopnames getranscribeerd om zo de antwoorden goed te kunnen ontleden.

De fase van open coderen zou in principe pas mogen stoppen als er geen nieuwe codes meer nodig zouden zijn. In dat geval zou er een verzadiging zijn opgetreden. Zoals vermeld heb ik mij hierbij moeten beperken tot acht interviews.

Toen bleek dat de codes die waren ontwikkeld de data voldoende dekten, konden deze in clusters bij elkaar worden geplaatst door hoofdcodes van subcodes te onderscheiden. Dit axiaal coderen had tot doel om belangrijke en minder belangrijke elementen in het onderzoek van elkaar te scheiden. De belangrijkste codes konden mij helpen om de focus van het onderzoek verder te richten.¹¹⁴

De gevonden tekstfragmenten met een zelfde code vormden een categorie. Vervolgens wilde ik verbanden leggen tussen de verschillende categorieën. Het leggen van deze verbanden, het selectief coderen, hielp mij om antwoorden te vinden op mijn onderzoeksvraag (zie bijlage 2).

¹¹⁵ Gezien het beperkte aantal interviews heb ik voor het coderen en analyseren geen gebruik gemaakt van ondersteunende software.

¹¹² Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek*, p. 85.

¹¹³ Ibidem, p. 92.

¹¹⁴ Ibidem, p. 99.

¹¹⁵ Ibidem, p. 106.

Hoofdstuk 4 – Onderzoeksresultaten

4.1 Wijze van presentatie

In dit hoofdstuk wil ik de resultaten van het praktijkonderzoek per deelvraag presenteren, evalueren en duiden. Dat doe ik door weer te geven wat de resultaten zeggen over het levensbeschouwelijk perspectief van de participanten in relatie tot hun ontmoeting met genoemde pastoranten. Vanaf de tweede deelvraag heb ik ook de antwoorden van de predikant als deskundige meegenomen. Daarbij wil ik mijzelf telkens afvragen of en hoe die betekenissen de participant helpen om voorbij het perspectief van de ander als dader van misbruik te komen. Ook wil ik mij afvragen of hierin nieuwe begrippen of taal naar voren komen die daarbij behulpzaam kunnen zijn. Ik geef daarom bij de resultaten cursief weer met welke codes ik de resultaten heb gelabeld en bij de evaluaties benoem ik welke ‘in-vivo’ codes ik eventueel heb toegevoegd. Om inzicht te geven in de onderlinge samenhang van de weergegeven resultaten heb ik de participanten een gefingeerde naam gegeven. Ook breng ik de onderzoeksresultaten in verband met de onder 2.1.3 beschreven definitie van het begrip ‘levensbeschouwelijk perspectief’. De drie onder deze definitie genoemde categorieën van ‘betekenisgeving’, ‘Godsbeeld/idealen’ en ‘waarden en normen’, heb ik daarom boven de gepresenteerde resultaten als kopjes weergegeven. Tot slot breng ik de resultaten in verband met mijn veldwaarnemingen. Een totaaloverzicht van de aan de resultaten toegekende codes heb ik in een zogenaamde codeboom weergegeven (zie bijlage 2).

4.2 Onderzoeksresultaten bij de eerste deelvraag

A. Wat is de betekenis van het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger geweest om aan dit pastorale vrijwilligerswerk te willen beginnen?

Betekenisgeving: redenen

A1. Bij vier participanten blijkt de reden waarom ze indertijd met dit vrijwilligerswerk zijn begonnen nauw samen te hangen met de *eigen biografie*. Die redenen zijn onderling wel zeer verschillend. Eén participant had een vader die narcistisch was en hem haatte. Als reactie daarop is hij met dit vrijwilligerswerk begonnen (Jan). Een andere participant vertelt over zijn eigen pedofiele gevoelens en dat hij daarom met dit vrijwilligerswerk begonnen is (Piet). Weer een ander heeft meegemaakt dat haar zoon in detentie heeft gezeten (Cathy). Terwijl weer een ander vertelt zelf min of meer te zijn opgevoed door pedofielen in internaten van de Rooms Katholieke kerk (Klaas). Voor twee andere participanten blijkt *roeping* een belangrijke drijfveer te zijn geweest. Eén vertelt over een religieuze ervaring die hij had toen hij een rondleiding kreeg door een gevangenis (Peter). Een ander zag zich op het spoor van dit vrijwilligerswerk gezet vanwege de verhoring van een gebed (Ton). Nog weer een andere participant ervaarde iets van een *appèl*, toen ze van een predikant hoorde dat hij de enige persoon buiten de gevangenis was waarmee deze man nog contact had (Anita).

Evaluatie

De codes ‘eigen biografie’, ‘roeping’ en ‘appèl’, waarmee ik de redenen heb gecodeerd waarom de participanten met dit vrijwilligerswerk zijn begonnen, lijken elkaar in belangrijke mate te overlappen. Tenslotte weten de participanten zich allemaal vanuit hun eigen verhalen aangesproken door de ander. Die ander staat als een metafoor voor bijvoorbeeld de eigen vader die een psychiatrische stoornis had of de eigen zoon die in detentie heeft gezeten. Alle participanten laten zien dat ze vanuit hun eigen drijfveren iets in die ander herkennen.

Godsbeeld, ideaal: redenen

A2. Zes participanten geven aan dat hun *christelijke levensovertuiging* een rol bij hun keuze voor dit vrijwilligerswerk heeft gespeeld. De accenten die zij daarbij leggen zijn verschillend en laten ook iets zien van de kerkelijke achtergrond waaruit zij afkomstig zijn. Waar voor Jan de relatie met Christus centraal staat, staat bij Piet centraal dat hij zich in Gods ogen geaccepteerd weet. Dat geeft hem ook een gevoeligheid en acceptatie naar andere mensen met pedofiele gevoelens. Terwijl voor Peter de Bijbel centraal staat en het besef dat hij zonder het evangelie geen toekomst zou hebben. Daarom wil hij graag ook werken aan een toekomst voor die ander. Cathy weet zich in haar leven door God geleid. Terwijl Anita de ander tot zijn recht wil laten komen, omdat Christus haar dat voorleefde in de Bijbel. Ton geeft aan tot God gebeden te hebben om een bijdrage te mogen leveren aan Zijn koninkrijk. Alleen Klaas geeft aan dat hij geen enkele religieuze overtuiging meer heeft. Wel kan zijn inzet gezien worden als een *maatschappelijk ideaal* en ervaart hij daarin de roeping om de ander te willen helpen.

Evaluatie

Bij de vraag naar de rol van levensovertuiging blijkt in de verwevenheid met de eigen biografie, roeping of appèl, bij de meeste participanten ook een Godsbeeld en/of een christelijke levensovertuiging een rol te spelen. Terwijl één participant daar juist heel bewust afstand van heeft gedaan. Het roept de vraag op hoe de verschillende visies op christelijk geloof zich verhouden tot de wijze waarop de participant de ander ziet en hoe hij zichzelf als pastor ziet. Daar kom ik bij de tweede deelvraag op terug.

Waarden en normen: redenen

A3. Voor alle participanten was met name *medemenselijkheid* een belangrijke waarde om aan dit vrijwilligerswerk te beginnen. Jan probeert de mens achter het delict te zien, achter de pedofiel of de verkrachter. Piet gelooft dat we als mensen elkaar nodig hebben. Peter vindt dat ieder mens recht heeft op een bestaan en we daarom niet boven maar naast elkaar moeten gaan staan. Cathy wil er voor deze mensen zijn, terwijl Anita deze mensen tot hun recht wil laten komen en niet wil oordelen. Klaas zegt dit werk te doen om puur humanitaire redenen, terwijl Ton gelooft dat God een bedoeling heeft met mensen.

Evaluatie

Bij de vraag naar de onderliggende waarden valt het op dat alle participanten kiezen voor waarden die geduid kunnen worden met de code ‘medemenselijkheid’. Hoewel ik bij de hoofdvraag van dit onderzoek er voor heb gekozen om te spreken over het pastoraat aan daders, wordt in alle interviews met name op dit punt zichtbaar hoe de participanten de mens

proberen te zien achter de dader. Dat streven lijkt bij een ieder vanaf het eerste contact aanwezig te zijn geweest. Het laat zien dat hun perspectief op deze mensen hen ook de ruimte bood om het daderschap van de ander niet te laten domineren.

4.3 Onderzoekresultaten bij de tweede deelvraag

B. Hoe draagt het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger bij aan het geven van een invulling aan de pastorale ontmoeting?

Betekenisgeving: de rol van pastor

B1. Op de vraag wie de participant voor de ander wil zijn, merk ik op dat alle participanten zichzelf dicht bij de ander willen zien, als *vriend*, *naaste*, *metgezel* of zelfs als *familie*. Daarnaast wordt een hoge mate van gelijkwaardigheid met de ander nagestreefd. In enkele reacties komt naar voren hoe de participant zich verhoudt tot het gepleegde delict of de geaardheid. Zo wil Piet graag een vriend zijn die er is om door te vragen, juist op aspecten van seksuele beleving, iemand waar God door werkt. Terwijl Anita een metgezel wil zijn, iemand die de ander serieus neemt, die erkent dat hij naast dader ook slachtoffer is. Terwijl de predikant aangeeft dat hij zichzelf in de eerste plaats altijd heeft gezien als *gesprekspartner*:

‘Iemand met wie de ander over dingen kan praten. Die de ander niet per definitie afwijst. Die met hem verkent waar de grenzen zijn die niet overschreden mogen worden.’

Betekenisgeving: grenzen

B2. Alle participanten geven aan dat het hen lukt om de pastor te zijn die ze graag voor de ander willen zijn. Toch worden daarin ook grenzen ervaren. Jan geeft aan dat hij niet zijn hart met hem kan delen, zoals met andere vrienden. Peter onderscheidt dat hij dat wel kan zijn voor iemand die iets heeft gehad met zestienjarigen, maar waar het gaat om kinderen van twee, drie jaar, hij echt een knop om moet zetten. Terwijl Anita aangeeft dat zij haar grenzen moet aangeven, omdat de man die zij bezoekt al twintig jaar binnen zit, wat betekent dat hij de realiteit met buiten enigszins kwijt is. Tot slot merk ik op dat de predikant antwoordt dat dit hem wel is gelukt, maar dat hij daarbij aangeeft dat er wel steeds meer weerstand ontstond vanuit de samenleving.

Betekenisgeving: de taak van pastor

B3. De taak die de meeste participanten voor zichzelf zien weggelegd is het *bijstaan* van de ander. Dat kan in de vorm van presentie (Jan) of gesprekspartner zijn (Anita) Terwijl de predikant aangeeft dat het wat hem betreft gaat om het er over praten, begrip tonen voor de persoon en gedeeltelijke acceptatie. Piet ziet zijn taak vooral in het *biechtvader zijn*. Hij wil graag dat ze hem weten te vinden en in alle kwetsbaarheid over een misstap durven te vertellen, liefst daarvoor. Peter wil naast de ander staan en laten zien dat er volgens de Bijbel altijd een terugkeer mogelijk is, een *verzoening*, maar dat daar wel een schuldbelijdenis voor nodig is.

Evaluatie

Naar aanleiding van de gegeven antwoorden op de vraag wie de participant als pastor voor de ander wil zijn, heb ik naast de code 'metgezel', de 'in-vivo' codes 'vriend', 'naaste', 'familie' en 'gesprekspartner' toegevoegd.

In de gegeven antwoorden op de vraag naar de taak van de pastor wordt duidelijk hoe de participant de ander ziet, namelijk achtereenvolgens als iemand die bijgestaan moet worden, iemand die een vertrouwenspersoon nodig heeft waar hij alles tegen durft te zeggen, of als iemand die vergeving van schuld nodig heeft en verzoening met God. Uit de genoemde beelden van de pastor als vriend, naaste, familie en metgezel spreekt een visie op pastoraat als evenmenselijk pastoraat of pastoraat als presentie. Dat past bij het Bijbelse perspectief op de medemens als beelddrager van God. Terwijl Peter kiest voor een visie die meer aansluit bij een kerygmatisch pastoraat. Het past bij het Bijbelse perspectief op de mens die door het geloof gerechtvaardigd wordt in Christus. Naast 'verzoening' zou de taak die Peter voor zichzelf ziet weggelegd ook met 'nurturing', als functie van pastoraat, kunnen worden verbonden. Dit vanwege de geestelijke groei die hij bij de ander probeert te bewerkstelligen. Op grond van de taak die Piet voor zichzelf ziet weggelegd heb ik de 'in-vivo' code 'biechtvader zijn' toegevoegd. Zijn verlangen om iemand te zijn door wie God werkt en de taak die hij daarbij voor zichzelf ziet als biechtvader, lijkt het meest aan te sluiten bij een charismatisch pastoraat. Hoewel de taak die Piet voor zichzelf ziet ook met 'resisting' als functie van pastoraat kan worden verbonden. Tenslotte wil hij de ander ook helpen om weerstand te bieden tegen misstappen. Tot slot merk ik op dat de predikant met zijn antwoord op de vraag of hij de pastor kon zijn die hij wilde zijn, duidelijk maakt dat voor hem de toenemende weerstand vanuit de samenleving een belangrijk gegeven is gebleken.

4.4 Onderzoeksresultaten bij de derde deelvraag

C. Wat voor invloed heeft de pastorale omgang met deze daders mogelijk (gehad) op het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger?

Betekenisgeving: visie

C1. Voor het gesprek over deze deelvraag heb ik aan de participanten negen kaartjes voorgelegd met sleutelbegrippen uit het discours van het debat over pedofilie en misbruik. Het zijn de termen *liefde, relatie, misbruik, rechtvaardig, onrechtvaardig, macht, onmacht, verbondenheid en schuld*. Op de vraag of er een kaartje bij ligt dat weergeeft hoe de participant aankijkt tegen het feit dat de ander voor een pedofiele omgang met een kind is veroordeeld, kiezen de participanten de onderstaande begrippen en motiveren dat als volgt.

'Ik heb niemand verkracht, maar dat wil niet zeggen dat ik niet schuldig ben. Dat is voor mij verbondenheid door schuld' (Jan). (*Verbondenheid, schuld*)

'Ik voel in mijn situatie een soort van verbondenheid. Ik had net zo goed in zijn plaats kunnen staan' (Piet). (*Verbondenheid, relatie*)

‘Dat hij is veroordeeld is rechtvaardig, maar het houdt mij een spiegel voor. Ben ik nou beter? Nee. Dat geeft verbondenheid vanuit naastenliefde’ (Peter).
(*Verbondenheid, rechtvaardig*)

‘Ik heb eerst een man bezocht die zijn slachtoffers engeltjes noemde, daar kon ik niets mee, ervaaarde onmacht. Nu trek ik met P op, daar ervaar ik verbondenheid mee, ook heb ik contact met zijn ouders, daar spreekt zoveel liefde uit’ (Cathy).
(*Verbondenheid, onmacht*)

‘Hij deed als kind wat hem werd opgedragen en hield zijn mond. Dat hij dader is geworden heeft te maken met hoe in zijn opvoeding tegen dingen werd aangekeken. Dat is geen excuus, maar helpt mij te begrijpen’ (Anita). (*Macht, ongelijkheid*)

‘Hij had goede begeleiding moeten krijgen, opleiding, seksuele voorlichting. Waren die adviezen door de rechtbank opgevolgd, dan had hij niet al 25 jaar vast gezeten.’ (Klaas). (*Onrechtvaardig*)

‘Wat hij gedaan heeft is niet goed. Dat hij straf krijgt is terecht. Maar ik voel veel liefde voor hem. Ik hoop dat hij eens die mooie man mag worden zoals het zou moeten zijn’ (Ton). (*Rechtvaardig, liefde*)

‘Het gaat altijd over misbruik. Mensen zijn zich daardoor vaak onmachtig gaan voelen, voelen zich ook niet altijd rechtvaardig behandeld. Schuld is er soms ook. Ik heb altijd gestreefd naar verbondenheid, dat ze weten dat er mensen zijn die toch met hen willen communiceren’ (predikant). (*Verbondenheid, misbruik*)

Evaluatie

Het eerste dat opvalt in bovenstaande antwoorden is de veelvuldige keuze voor de term ‘verbondenheid’. Blijkbaar is dat een begrip dat de participanten kan helpen om zich door de ander te laten raken, ondanks wat hij gedaan heeft. Die verbondenheid wordt ook telkens genoemd samen met een ander begrip. Vaak gaat het om een begrip dat de verbondenheid plaatst in een moreel kader bijvoorbeeld van schuld, rechtvaardigheid of misbruik. Bij veel respondenten valt ook op dat ze hier aangeven wat volgens hen ten aanzien van die ander rechtvaardig is of juist onrechtvaardig. Eén van de participanten reikt ons daarbij de term ‘ongelijkheid’ als ‘in-vivo’ code aan.

De genoemde termen lijken in belangrijke mate weer te geven hoe de participanten zich met de ander verbonden weten, hoe ze daardoor de mens kunnen zien achter de dader en daarmee kunnen komen voorbij hun daderschap. Ze lijken daarmee de kern weer te geven van de betekenis van het eigen levensbeschouwelijk perspectief in de pastorale ontmoeting met deze ander. Daarom heb ik er ook voor gekozen om de bijbehorende kerncitaten van alle participanten weer te geven.

Betekenisgeving: gevoel

C2. In een vervolgvraag heb ik gevraagd naar het gevoel dat de ander bij de participant oproept, vanwege het feit dat hij voor een pedofiele omgang met een kind is veroordeeld. Naast ‘in-vivo’ codes als *begrip*, *genade*, *medelijden* en *pijn* laten de antwoorden op deze vraag -in lijn met de vorige vraag- zien dat *verbondenheid* bij de participanten ook als een diep gevoel ervaren wordt. Twee respondenten die bij C1 niet voor verbondenheid hadden gekozen, kiezen daar nu alsnog voor. Zo zegt Klaas dat hij *verbondenheid* ervaart, niet alleen met de ander, maar ook met het feit: die oorzaak die herkent hij, dat geeft ook verbondenheid. Terwijl Anita hier *verbondenheid* en *onrechtvaardigheid* noemt:

‘Verbondenheid, want ik voel niet dat hij anders is dan ik. En dan speelt ook onrechtvaardigheid bij mij heel erg mee. Door hoe hij is opgevoed, wat hij daarna heeft gedaan, dat er voor zulke mensen geen plek is in onze maatschappij.’

De keus voor *genade* drukt bij twee participanten de gedachte uit dat ze zelf voor een dergelijke kwaad behoed zijn gebleven (Piet en Peter), terwijl Ton de *pijn* noemt die hij ervaart omdat de ander een delict heeft begaan, maar geen besef van schuld heeft. Jan heeft gekozen voor *afschuw* en *begrip*. Hij zegt hierover:

‘Horen dat H een kind heeft verkracht roept afschuw op. Investeren in de relatie met H, hem leren kennen, zijn herkomst, zijn gebroken netwerk, zorgt dat dingen in een ander perspectief komen te staan’ (Jan).

Wanneer de antwoorden op C1 en C2 in samenhang met elkaar worden gezien, dan blijkt iedere participant aan de relatie met de ander als dader betekenis te geven met de begrippen verbondenheid of liefde, maar altijd vanuit een bepaald moreel kader. Dat kader ziet er dan als volgt uit: *verbondenheid-schuld* (Jan), *verbondenheid-genade* (Piet), *verbondenheid-rechtvaardig* (Peter), *verbondenheid-onmacht* (Cathy), *verbondenheid-onrechtvaardig* (Anita), *verbondenheid-onrechtvaardig* (Klaas), *liefde-rechtvaardig* (Ton), *verbondenheid-misbruik* (predikant).

Godsbeeld, ideaal: beïnvloeding

C3. Op de vraag of deze pastorale omgang van invloed is geweest op het geloof, het Godsbeeld of de levensovertuiging, geeft de helft van de participanten aan dat dit het geval is. De wijze waarop is verschillend. De één geeft aan daardoor milder te zijn geworden (Jan). Bij de ander heeft het vooral vragen opgeroepen: ‘Waarom heb je zulke gevoelens gekregen als dat zoveel schade geeft?’ (Piet). Het heeft haar gesterkt in de overtuiging dat God mensen aanvaardt zoals zij zijn (Cathy). Of gesterkt in de overtuiging om open te staan voor anderen en hulpvaardig te zijn (Klaas). Of het heeft een bredere kijk gegeven op mensen (Ton). Peter, Anita en de predikant zien het pastorale contact meer als een logisch voortvloeisel vanuit hun levensovertuiging.

4.5 Onderzoekresultaten bij de vierde deelvraag

D. Hoe draagt het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger bij om het in het pastoraat met deze daders te kunnen volhouden en uithouden?

Waarden en normen: moeite

D1. Op de vraag of de participanten bij de ander gedrag, meningen of visies tegenkomen waar ze moeite mee hebben, antwoorden alle participanten instemmend. Piet geeft aan er veel moeite mee te hebben als de ander *geen verantwoordelijkheid wil nemen* voor zijn daden. Gelukkig is hij dat nog nooit tegengekomen. Cathy heeft dat wel meegemaakt. Het vormde voor haar de reden om het contact te beëindigen. Peter heeft er ook veel moeite mee als de ander geen verantwoordelijkheid wil nemen, maar nuanceert dit wanneer voor hem heel duidelijk is dat de ander niet heeft gedaan waarvan hij wordt beschuldigd.

Jan heeft moeite met het omgaan met de *psychiatrische stoornis* van de ander. Datzelfde geldt ook voor Ton. Anita heeft moeite met het *ongenuanceerd zijn* van de ander en zijn *claimgedrag*. Terwijl Klaas noemt dat de ander altijd *gelijk wil hebben*. De predikant noemt in zijn reactie de *vraag om rechtvaardiging*. Hij zegt daarover:

‘Als een pedofiel vraagt om gerechtvaardigd te worden in zijn handelen, dan vraagt hij net iets te veel. Als mensen willen horen: het mag, het is goed, daar ben ik niet voor.’

Waarden en normen: helpend

D2. Op de vraag wat de participant helpt om het in dit vrijwilligerswerk met de ander te kunnen uithouden en hoe en of levensovertuiging hierbij een rol speelt, antwoorden de participanten als volgt. Voor Jan speelt *trouw* hierbij een belangrijke rol. Piet geeft dit ook aan, ook omdat God trouw is. Peter vindt steun in zijn *geloof*. Met name in de prediking, die hem telkens een spiegel voorhoudt. Cathy ervaart steun in haar geloof in God, maar ook van de *geloofsgemeenschap* waar ze altijd op terug kan vallen. Voor Anita helpt het dat ze probeert om het *gezonde deel* in de ander aan te spreken, daarnaast een stuk *humor* en de ervaring in het contact van een zekere *wederkerigheid*. Ton ziet zijn contact als een opdracht, waarin hij sturing door God ervaart. Daardoor ervaart hij daarvoor een *verantwoordelijkheid*. Voor Klaas telt de *voldoening* omdat hij merkt dat het contact op de ander een positief effect heeft. Terwijl het voor de predikant helpend is dat hij altijd met de ander in *gesprek* kan gaan.

Evaluatie

Bij de subvraag naar waar de participanten in het contact met de ander moeite mee hebben, komen bij vier participanten zaken naar voren die samenhangen met pedofilie of het delict waarvoor ze zijn veroordeeld. Bij drie participanten heb ik dit gelabeld met de code ‘geen verantwoordelijkheid nemen’. Terwijl dat verder uitgesplitst kan worden naar begrippen als ‘sociaal conflict’ en ‘bagatelliseren’. Begrippen die een duidelijke samenhang laten zien met pedofilie. Opvallend is dat dit bij de persoon die Ton bezoekt ook een belangrijke rol speelt, wat blijkt uit Ton’s antwoord bij C2. Toch noemt Ton dat hier niet, maar spreekt hij over de ander zijn psychiatrische stoornis. Terwijl in het antwoord van Peter doorklinkt dat er daarbij volgens hem ook een schemergebied bestaat. Hij heeft de ervaring dat iemand veroordeeld is

geweest voor een zedendelict, waarbij ook hijzelf de overtuiging had dat die ander dat niet had gedaan.

De predikant brengt in mijn beleving een belangrijke focus aan in de vraag naar het nemen van verantwoordelijkheid door de ander, wanneer hij stelt dat het eigenlijk gaat om een vraag naar rechtvaardiging. De veroordeelde ander zoekt volgens de predikant naar bevestiging.

‘In-vivo’ codes die in de antwoorden naar voren komen zijn: ‘psychiatrische stoornis’, ‘ongenuanceerd zijn’, ‘claimen’ en ‘gelijk willen hebben’.

Op de subvraag hoe de participanten het contact kunnen uithouden en volhouden zijn de antwoorden divers. Ook hier worden weer een aantal *in-vivo* codes aangereikt, te weten: ‘trouw’, ‘geloofsgemeenschap’, ‘gezond deel aanspreken’, ‘humor’, ‘wederkerigheid’, ‘voldoening’, ‘verantwoordelijkheid’ en ‘gesprek’. Veelal gaat het om waarden die deze ontmoeting mede helpen dragen.

4.6 Onderzoekresultaten bij de algemene vragen

E1. Naast de vier deelvragen heb ik de participanten ook gevraagd naar hun kerkelijke betrokkenheid en de mogelijke invloed van dit vrijwilligerswerk op hun kerkelijke betrokkenheid, of vice versa.

Vier participanten zijn kerkelijk betrokken en zien een zekere invloed van dit vrijwilligerswerk op hun kerkelijke betrokkenheid of andersom. Jan geeft aan dat het hem geholpen heeft om gedrag te leren interpreteren. Daar maakt hij gebruik van binnen het bevrijdingsteam van de kerk waar hij bij betrokken is. Bij Piet heeft juist zijn kerkelijke betrokkenheid een *boost* aan dit vrijwilligerswerk gegeven. Ook Peter geeft aan dat hij dit werk niet had kunnen doen zonder zijn kerkelijke betrokkenheid. Terwijl Cathy er een *samenspel* inziet.

Twee anderen, Ton en Anita, zijn wel kerkelijk betrokken, maar geven aan dat dit vrijwilligerswerk niet van invloed is geweest op hun kerkelijke betrokkenheid. Terwijl Klaas benoemt dat hij van huis uit zeer orthodox Rooms Katholiek is opgevoed, maar nu geen enkele religieuze overtuiging meer heeft.

E2. Tot slot noem ik hier nog enkele zaken die voor de participanten heel belangrijk zijn in de pastorale ontmoeting met pedoseksuelen, maar die in het interview niet aan de orde waren geweest.

Jan wijst op het belang om het sociale netwerk te leren kennen van de ander, ook als vrijwilliger, zodat je weet heb van de context. Anita noemt de sociale context van het vrijwilliger-zijn met betrekking tot pedoseksualiteit. Zij heeft gemerkt dat ze dit eigenlijk nergens kan bespreken.

Evaluatie

Zes participanten zijn kerkelijk betrokken, te weten bij kerkelijke gemeenten die deel uitmaken van de Protestantse Kerk in Nederland, bij een Baptisten Gemeente of bij een Gereformeerde Gemeente.

Bij de gegeven antwoorden valt het op dat een aantal respondenten een wisselwerking zien tussen hun vrijwilligerswerk en hun kerkelijke betrokkenheid. Geconcludeerd kan worden dat de geloofsgemeenschap waarbij zij betrokken zijn op een bepaalde manier steunend voor hen is. Cathy noemt onder D2 ook expliciet de geloofsgemeenschap waar zij ook met het gesprek over dit vrijwilligerswerk op terug kan vallen, terwijl twee andere participanten aangeven dat die wisselwerking ontbreekt. Anita is daarin het duidelijkst, wanneer ze zegt dat ze over dit vrijwilligerswerk eigenlijk met niemand kan praten. Zij vraagt daarmee tevens aandacht voor een thema dat in het gesprek niet aan bod gekomen is, te weten: ‘de sociale context van het vrijwilliger-zijn met betrekking tot pedoseksualiteit’.

Het thema dat Jan hier benoemt, te weten: ‘het sociale netwerk rond de pedoseksueel’, is niet expliciet in de interviews aan de orde gekomen. Toch hebben ook andere participanten laten zien hoe belangrijk de aandacht van de vrijwilliger voor die context kan zijn. Cathy benoemt in C1 haar contact met de ouders van de ander. Alle respondenten laten met name in hun antwoorden bij B2 zien dat zij graag zelf bij willen dragen aan een vervangend sociaal netwerk rond de pedoseksueel.

4.7 Veldwaarnemingen

In het kader van mijn onderzoek heb ik in een kerkelijke gemeente deelgenomen aan een maandelijkse maaltijd met ex-gedetineerden, hun buddy’s, een predikant van die gemeente en gemeenteleden. De predikant had mij hiertoe uitgenodigd, om –zoals bij hen het gebruik is– bij de maaltijd te gast te zijn en ondertussen iets te vertellen. De predikant begon met gebed waarin hij God vroeg om een zegen over de maaltijd en Hem vroeg om de aanwezigen te helpen om elkaar te aanvaarden en met elkaar te werken aan een toekomst voor ons allemaal. Tijdens de maaltijd vertelde ik over de opvang van daklozen door de Rotterdamse Pauluskerk. De predikant wist van mijn onderzoek en bracht mij na de maaltijd in contact met een ex-gedetineerde die in het verleden voor een zedendelict met minderjarigen veroordeeld was geweest. Daarnaast bracht hij mij in contact met twee buddy’s van ex-gedetineerden met een dergelijk verleden.

Enkele opmerkingen uit het gesprek met de ex-gedetineerde wil ik hier noemen: ‘Deze gemeenschap vind ik erg fijn.’ ‘Toen ik hier kwam wonen had ik niets meer: geen spullen, geen contacten, niets. Zij hebben mij geholpen bij het inrichten van mijn huis.’ ‘Ik kan met mijn begeleider over alles praten.’

Even later vertelt een buddy: ‘X heeft zelfs werk. De vraag is alleen wat er gebeurt als zijn baas achter zijn verleden komt. Zijn situatie is wat dat betreft zo ontzettend kwetsbaar.’ En ook: ‘Wanneer ik in het contact met Y ergens tegen aan loop zijn er binnen onze gemeente een paar mensen waar ik altijd bij terecht kan voor een gesprek of om advies te vragen.’

Tot slot, met betrekking tot een mogelijk risico met deze mensen vertelt een buddy: ‘Deze gemeenschap is volgens mij één van de veiligste plekken voor kinderen omdat we precies weten waar de risico’s liggen en daar continu met mensen ook over in gesprek zijn.’

Evaluatie

De veldwaarnemingen laten zien hoe belangrijk het voor de ex-gedetineerde is om deel uit te maken van een gemeenschap die hem begeleidt en helpt. De gemeenschap vormt voor hem een nieuw sociaal netwerk. Ook van belang voor hem is dat hij een begeleider heeft met wie hij over alles kan praten. Die hem ziet en aanvaardt en weet heeft van zijn kwetsbaarheid. In dit verband wil ik opmerken dat ook de predikant het woord 'aanvaarden' gebruikte in zijn gebed. Terwijl uit het gesprek met de buddy's blijkt dat ook zij zich in dit werk gedragen weten door de geloofsgemeenschap en dat het in die gemeenschap ook duidelijk is bij wie zij terecht kunnen om hun verhaal te doen of om advies te vragen.

Hoofdstuk 5 – Conclusies en discussie

5.1 Conclusies bij de hoofdvraag

Uitgangspunt voor het schrijven van deze thesis vormde de volgende vraagstelling:

Wat is de betekenis van het eigen levensbeschouwelijk perspectief van vrijwilligers in de pastorale ontmoeting met daders van pedoseksueel misbruik?

Aan de hand van de literatuur heb ik het levensbeschouwelijk perspectief gedefinieerd als een vorm van ‘eerste orde theologie’. Daarin kunnen elementen onderscheiden worden van ‘betekenisgeving’, ‘waarden en normen’ en van een ‘Godsbeeld/ideaal’.

Voor de beantwoording van de vraagstelling heb ik praktijkonderzoek gedaan onder zeven vrijwillige pastores en één vrijwilliger-deskundige. Deze hebben met elkaar gemeenschappelijk dat ze iemand ontmoeten of begeleiden, in de gevangenis, een Tbs-kliniek of daarbuiten, die veroordeeld is voor pedoseksueel misbruik. Hoewel de verhalen en contexten van de vrijwilligers heel verschillend zijn, kan aan de hand van de genoemde elementen van ‘eerste orde theologie’ het volgende geconcludeerd worden met betrekking tot de betekenis van het eigen levensbeschouwelijke perspectief van de participanten.

- Alle participanten weten zich vanuit hun eigen betekenisgevende verhalen aangesproken om dit vrijwilligerswerk te doen. Vanuit die verhalen herkennen ze de ander allereerst als medemens. De onderliggende waarde kan dan ook omschreven worden met medemenselijkheid. In de wijze waarop ze die medemens herkennen klinkt ook mede het verhaal van hun eigen geloof, Godsbeeld of ideaal mee. Het Godsbeeld is daarbij helpend om de ander ook als medemens of als medebeelddrager van God te herkennen.
- Alle participanten geven in deze ontmoeting een betekenis aan zichzelf als pastor, door zichzelf te beschrijven als iemand die dicht bij de ander wil staan. Een belangrijke waarde daarbij is gelijkwaardigheid.
- Aan het feit dat de ander veroordeeld is voor een pedofiele omgang met een kind, geven alle participanten betekenis met de begrippen verbondenheid of liefde. Maar altijd is dit in samenhang met andere begrippen die deze verbondenheid of liefde in een moreel kader plaatsen. De inhoud van dat morele kader verwijst mede naar het Godsbeeld of ideaal van de participant.
- Hoewel alle participanten bij de ander gedrag waarnemen waar ze moeilijk mee om kunnen gaan, vinden alle participanten vanuit hun geloof, Godsbeeld of ideaal betekenissen of waarden die voor hen een dragend karakter hebben. Deze helpen hen om hier mee om te gaan en het in het contact met de ander te kunnen volhouden en uithouden.

5.2. Reflecties bij de conclusies en op het onderzoeksproces

Naast de overeenkomsten tussen de participanten is het interessant om ook te kijken naar de verschillen. Zo lijkt bij de participanten die een sterke motivatie hebben vanuit de eigen biografie, het contact met de ander ook voor hen persoonlijk een bepaalde rol te vervullen. Soms is er daarbij sprake van een duidelijke metafoor van de ander met de eigen biografie. Het roept de vraag op in hoeverre er dan nog van voldoende distantie sprake kan zijn, en of de ervaring van verbondenheid dan niet gewoon als een logisch gevolg daarvan moet worden gezien. Ook bij de uitspraak van de buddy tijdens de veldwaarnemingen, die zijn gemeenschap beschrijft als de veiligste plek voor kinderen, kan worden afgevraagd of er nog sprake is van voldoende distantie. Daarnaast roept het de vraag op of een pastor die zijn eigen verhaal in hoge mate laat samenvallen met het verhaal van de pastorant, nog in staat is om voor hem een kritisch tegenover te zijn. Tevens roept het de vraag op in hoeverre er bij de participanten mogelijk ook sprake is van overdracht en tegenoverdracht met de pastorant. Daar tegenover staat dat de predikant in zijn antwoorden laat zien dat verbondenheid en distantie ook heel goed samen kunnen gaan.

Ook zijn er verschillen in kerkelijke achtergrond. Daarbij krijgen sommige participanten steun en feedback vanuit hun geloofsgemeenschap of vanuit de vrijwilligersorganisatie waar ze aan zijn verbonden. Terwijl anderen helemaal geen begeleiding krijgen en soms zelfs niet de ruimte voelen om over dit vrijwilligerswerk met anderen te kunnen praten. Het zou dan ook interessant kunnen zijn om nader onderzoek te doen hoe de verschillen daarin mogelijk ook samenhangen met de verschillende kerkelijke achtergronden. Maar ook hoe ondersteuning van- en reflectie met de vrijwilliger voor de inhoud van dit pastoraat van betekenis kan zijn.

Een andere vraag is hoe betrouwbaar de uitkomsten zijn. Allereerst is de groep participanten beperkt geweest. De casussen en contexten zijn daarbij onderling zeer verschillend. Ook zijn de vragen en dilemma's in de begeleiding van een ex-gedetineerde wezenlijk anders dan in een situatie van detentie. In mijn vraagstelling heb ik ingezet bij de dader. Daarmee heb ik ingezet bij de overeenkomsten en het onderzoek op een bepaalde manier gestuurd. Ook heb ik het interview gehouden met mensen die 'iets' met die dader hebben en voor dat contact openstaan. Het roept de vraag op of de uitkomsten dan ook herkend kunnen worden door anderen, bijvoorbeeld door mensen die niets met die dader hebben, of mensen die zelf slachtoffer zijn geweest van misbruik.

Als onderzoeker ben ik mij ervan bewust dat ook ik het onderzoeksthema heb benaderd vanuit mijn eigen perspectief en normering, een perspectief waarin ik gewend ben om te gaan met mensen die misdrijven hebben begaan en daardoor van weinig meer opkijk. Het sluit aan bij mijn zwak voor mensen die buitengesloten dreigen te worden en mijn geloof in een God die opkomt voor de zwakkeren. Daardoor ervaarde ik in sommige interviews veel herkenning, maar had ik achteraf gezien mogelijk ook zelf meer distantie moeten houden van de participanten. Daardoor had ik mij mogelijk kritischer kunnen opstellen ten opzichte van de gegeven antwoorden, juist waar het de genoemde thema's betreft van nabijheid en distantie, een tegenover kunnen zijn en overdracht en tegenoverdracht.

5.3 Discussie: een nadere focus in de hoofdvraag

Naar aanleiding van de literatuurstudie heb ik binnen de vraagstelling de focus gelegd op de wijze waarop de participanten vanuit hun eigen levensbeschouwelijk perspectief weten te komen voorbij het daderschap van de ander. Daarbij vroeg ik mij ook af welke nieuwe taal of betekenissen zij daarbij mogelijk aan de door hen bezochte mensen weten te geven.

In de uitkomsten van het praktijkonderzoek komt naar voren dat alle participanten de overeenkomsten met de ander proberen te zien, vanuit de idee dat we allemaal mensen zijn. Waar een visie vanuit het perspectief van daderschap de ander individualiseert en losmaakt van de gemeenschap, kan een visie vanuit het perspectief van mens-zijn helpend zijn om de ander als gelijkwaardig en als deel uitmakend van die gemeenschap te kunnen zien. Dat schept ook ruimte om verbondenheid met en liefde voor die ander te kunnen ervaren. Om voorbij het daderschap te kunnen komen, moeten de participanten zich wel tot het delict van die ander kunnen verhouden. Dat doen zij ieder vanuit hun eigen morele kader. In het onderzoek is duidelijk geworden dat dit ook niet altijd mogelijk is. Wanneer de ander blijk geeft van schuldbewustzijn of van een moreel conflict, lijkt dit gemakkelijker aanvaard te kunnen worden dan wanneer dat schuldbewustzijn bij de ander ontbreekt of de ander er blijk van geeft een sociaal conflict te hebben. Wanneer de ander er geen blijk van geeft verantwoordelijkheid te willen nemen voor zijn daden, ligt daar voor sommige participanten een duidelijke grens. Terwijl andere participanten door het duiden van dat ‘vreemde’ gedrag van de ander vanuit bijvoorbeeld een psychiatrische stoornis, toch tot een aanvaarding van die ander weten te komen.

Wanneer geaccepteerd kan worden dat de ander zijn straf heeft gehad of aanvaard kan worden dat de ander niet volledig verantwoordelijk kan worden gehouden voor zijn daden, biedt dat ruimte om de ander te kunnen zien, anders dan als dader. Het biedt ruimte om de ander een nieuwe kans te kunnen geven. Om hem te helpen om het daderschap zo mogelijk voorgoed achter zich te laten. Het biedt ruimte om de ander dan ook met nieuwe taal te benoemen, zoals *gelijkwaardig* en hem te beschouwen als *vriend*, *naaste*, *metgezel* of zelfs als *familie*. Door het ‘mens zijn’ van de ander te blijven benadrukken en de fundamentele gelijkwaardigheid die daar uit voortvloeit, ondanks wat hij gedaan heeft, kan ook de theologie mijns inziens een belangrijke bijdrage leveren aan het maatschappelijke debat over daders van misbruik.

5.4 De gemeenschap als pastoraat en als mogelijke bescherming tegen recidive

In 2.5.2 merkte ik op dat ‘gemeenschap’ ook als een functie van pastoraat kan worden gezien. Vaak is er bij de genoemde ander nauwelijks nog sprake van een sociaal netwerk. De vrijwillige pastor vervult dan een belangrijke rol door een gemeenschap met de ander te vormen. Die gemeenschap draagt bij om vereenzaming tegen te gaan. Terwijl de pastor ook kan proberen om contacten aan te halen of mogelijk te herstellen. Het geeft hem daardoor ook inzicht in de sociale context van de ander, en mogelijk ook in de redenen waarom het misbruik heeft kunnen gebeuren.

Daarnaast is in 2.3.2 naar voren gekomen dat pedoseksualiteit ook kan samenhangen met emotionele verwaarlozing, angst om situaties niet aan te kunnen, ervaringen van regressie of met gevoelens van minderwaardigheid. Pastoraat dat aandacht heeft voor emoties als angst, verlies, rouw om dat wat de ander is kwijtgeraakt of om dat wat voor de ander niet bereikbaar is gebleken, kan in dat geval heilzaam zijn. Mogelijk kan het de ander helpen om de drang naar pedoseksualiteit kleiner te laten worden of definitief achter zich te laten. Daarbij kan het gaan om aandacht voor de verwerking van emoties, maar het kan ook gaan om het aanreiken van andere of nieuwe betekenisvolle verhalen, waarden en normen. Dit in samenhang met aandacht voor dat wat voor die ander 'heilig' is, zijn Godsbeeld of ideaal. Binnen de aandacht voor de ander in relatie tot zijn context kan ook 'resisting' als functie van pastoraat bruikbaar zijn. In het geval van deze mensen gaat het dan met name om te leren weerstand te bieden tegen de neiging tot gedrag dat hen in botsing brengt met de samenleving en in aanraking doet komen met politie en justitie.

Terwijl in het onderzoek uit de reacties van participant Piet en de predikant blijkt dat het belangrijk is om vooral ook met de ander in gesprek te blijven, juist ook waar het gaat over zijn delict en zijn seksuele beleving. Daarbij laat de predikant -in lijn met de opmerkingen van Borst en Ganzevoort in 1.3 over manipulatie- zien dat de ander vaak ten diepste zoekt naar rechtvaardiging en dat je als pastor je daar ook van bewust moet zijn.

Het bovenstaande maakt duidelijk hoe belangrijk 'gemeenschap' kan zijn in het pastoraat aan daders van pedoseksueel misbruik. Die gemeenschap kan het karakter hebben van een ontmoeting tussen twee mensen in een cel van een gevangenis of op een kamer in een Tbs-kliniek, maar het kan ook gaan om een gemeenschap van mensen die om die ander heen gaat staan om hem na vrijlating te begeleiden. Die gemeenschap kan er toe bijdragen dat de ander ervaart dat hij er toe doet en hij daardoor een stem krijgt in het maatschappelijke debat.

Daarin klinken ook 'liberating' en 'empowering' als functies van pastoraat mee.

In deze thesis komt ook naar voren dat die gemeenschap een belangrijke bijdrage kan leveren om terugval in recidive te voorkomen. Het zou dan ook waardevol kunnen zijn om ook daar aanvullend onderzoek naar te doen.

5.5 De kerk als ondersteunende gemeenschap, voorbij het perspectief van de dader

In de vorige paragraaf heb ik geen onderscheid gemaakt tussen de ander die in detentie is vanwege een zedendelict met minderjarigen en de ander die inmiddels is vrijgelaten en probeert om in de samenleving weer een bestaan op te bouwen. Daarnaast kan er mijns inziens nog een derde categorie worden onderscheiden, namelijk de ander die een zedendelict heeft begaan met minderjarigen, maar die daar (nog) niet voor is veroordeeld. De eerste categorie treffen we aan in de gevangenis of Tbs-kliniek, de tweede en derde categorie kunnen we overal in de samenleving tegenkomen dus ook in de kerk. Terwijl kerk-zijn tegelijk breder is dan alleen de samenkomst tijdens de zondagse eredienst. Ook de ontmoeting tussen een vrijwillige pastor en een gedetineerde ergens in een gevangenis cel kan worden gezien als een stukje kerk-zijn.

De kerk is een plaats waar mensen afkomstig uit verschillende achtergronden en bevolkingsgroepen elkaar kunnen tegenkomen, onder wie ook slachtoffers en daders van misbruik. Juist de kerk is daardoor de plaats waar ook de verschillende perspectieven op daders van misbruik bij elkaar komen: op grond van wetenschappelijke kennis, op grond van eigen ervaring en op grond van 'horen zeggen'.

Belangrijk is, denk ik, om de veroordeling van de dader altijd over te laten aan justitie. Met andere woorden: de ander die terugkeert in de samenleving heeft zijn straf gehad. Het brengt mij terug bij de vraag, hoe we als kerk om kunnen gaan met mensen die veroordeeld zijn voor een zedendelict met minderjarigen. Het maakt tegelijk een andere vraag actueel, namelijk waar de kerk zich toe geroepen weet.

De PKN schrijft in haar kerkorde over haar roeping -onder andere- dat ze zich geroepen weet om zich 'uit te strekken naar de komst van het Koninkrijk van God' en tot 'het getuigen van Gods beloften en geboden'. En 'tot de bediening van de verzoening' en tot de 'verkondiging en dienst aan alle mensen en aan alle volken van het heil in Jezus Christus'.¹¹⁶

Sommige geloofsgemeenschappen verstaan het juist vanuit hun roeping als taak, om ook mensen met een detentie-verleden op te vangen en te begeleiden en te helpen om terug te kunnen keren in de samenleving. Hieronder zijn ook mensen die voor een zedendelict met minderjarigen veroordeeld zijn. Andere geloofsgemeenschappen ervaren op dat gebied mogelijk vooral verlegenheid.

Uit dit praktijkonderzoek is naar voren gekomen hoe belangrijk het is voor vrijwilligers om juist in het pastoraat aan pedoseksuelen steun te ervaren vanuit de eigen geloofsgemeenschap. In deze thesis wil ik dan ook de aanbeveling doen om in een geloofsgemeenschap, naast aandacht voor slachtoffers van misbruik, ook aandacht te hebben voor de pastorale zorg aan mensen die dader zijn geweest van misbruik en initiatieven op dit gebied te ondersteunen. Dit ook vanuit de idee dat dit gesprek helpend kan zijn om mogelijk nieuwe delicten te voorkomen. Wellicht zou ook de landelijke PKN aan dergelijke initiatieven ondersteuning kunnen bieden. En ook hier zou vervolgonderzoek relevant kunnen zijn, met name de vraag hoe vorm kan worden gegeven aan een geloofsgemeenschap die deze ondersteuning kan dragen.

In deze thesis heb ik geprobeerd om daartoe een aantal handreikingen te geven, door te laten zien hoe mensen vanuit hun eigen geloof of levensovertuiging een weg hebben gevonden om ook mensen die dader zijn van pedoseksueel misbruik een nieuw perspectief te geven: vanuit de idee dat ook dit (mede)mensen zijn. Een weg voorbij het perspectief van de dader, een weg voorbij de beladenheid, een weg ook voorbij de verlegenheid...

¹¹⁶ Generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland, *Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2013, p. 11.

Bibliografie

American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM-V* (2017), <https://www.dsm5online.nl> (d.d. 12 december 2018)

F. Bernard, 'Pedofilie, enkele stellingen', in *Gezond Gezin, Maandblad voor relaties en seksualiteit*, 18/12 (1979).

H. Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma, 2012.

J.C. Borst, *Gij zijt die man! Een onderzoek naar de pastorale zorg voor incestdaders*. Leiden: Groen en zoon, 1995.

J.C. Borst, R.R. Ganzevoort, *Daderpastoraat vergt wantrouwen* (2004), <https://www.trouw.nl/cultuur/daderpastoraat-vergt-wantrouwen~a1c567b3/> (d.d. 15 oktober 2018).

W. Clebsch, C.R. Jaekle, *Pastoral Care in Historical Perspective*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1964.

H.J. Clinebell, *Basic Types of Pastoral Counseling*. Nashville: Abingdon Press, 1984.

Commissie Deetman, *Samenvatting: Eindrapport Commissie Deetman* (2011), http://seksueelmisbruik.info/wp-content/uploads/2011/12/Samenvatting_eindrapport_Nederlandstalig.pdf (d.d. 20 november 2018).

K. Demasure, *Verdwaald tussen liefde, macht en schuld. Pastorale begeleiding bij seksueel misbruik van kinderen*. Leuven, Paris, Dudley: Peeters, 2004.

N. Draijer, *Seksuele traumatisering in de jeugd: lange termijn gevolgen van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*, Amsterdam: Socialistische Uitgeverij, 1990.

D. Finkelhor, S. Araj, 'Explanation of Pedophilia. A Four-Factor Model', in *Journal of Sex Research* 22 (1986).

J. Frenken, 'Plegers van seksueel misbruik van kinderen. Verscheidenheid, achtergrond en behandeling', in *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 52 (1997).

R.R. Ganzevoort, 'Hoe leest Gij? Een narratief model', in R.R. Ganzevoort (ed.), *De praxis als verhaal. Narrativiteit en praktische theologie*. Kampen: Kok 1998.

R.R. Ganzevoort, 'Tussen trauma en tolerantie. Perspectieven op seksueel contact met kinderen in de context van kerk en geloof', in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 53/2 (1999).

R.R. Ganzevoort, 'De pastor(ant) als theoloog. De theologische kwaliteit van het pastorale gesprek', in *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 110/3 (2000).

R.R. Ganzevoort, *De hand van God en andere verhalen. Over veelkleurige vroomheid en botsende beelden*. Zoetermeer: Meinema, 2006.

R.R. Ganzevoort, J. Visser, *Zorg voor het verhaal*. Zoetermeer: Meinema, 2007.

R.R. Ganzevoort, J.H. Roeland, 'Lived religion. The praxis of practical theology' in: *International Journal of Practical Theology* 18/1 (2014).

Generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland, *Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2013.

A.N. Groth, 'Patterns of Sexual Assault against Children and Adolescents', in A.W. Burgess, A.N. Groth, L. Holmstrom, S.M. Sgroi (ed.), *Sexual Assault of Children and Adolescents*. Lexington, 1978.

G. Heitink, *Pastorale zorg. Theologie, differentiatie, praktijk*. Kampen: Kok, 1998.

Interkerkelijke Initiatiefgroep tegen Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties, *Een kleine geschiedenis van de SMPR*, <https://www.smpr.nl/print.aspx?page=12487&mode=info> (d.d. 20 januari 2019).

T.L. Hettema, *De hermeneutiek van Ricoeur: interpreteren aan de grenzen van het subject* (1997), <http://home.kpn.nl/tlhettema/pdf/grenzensubject.pdf> (d.d. 10 oktober 2018).

I. Jonker, *Als je kind misbruikt is*. (diss.) Amsterdam: Vita Feministische, 1991.

J. Kok c.s., *Incest. Een informatieve en praktische handreiking in bijbels licht*. Leiden: Groen, 1991.

J. Lievense, 'Sander', in *Gezond Gezin, Maandblad voor relaties en seksualiteit*, 18/12 (1979).

C. Menken-Bekius, H. van der Meulen, *Reflecteren kun je leren*. Kampen: Kok, 2007.

B.J. Miller-McLemore, *Christian Theology in Practice*. Grand Rapids, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Compagny, 2012.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, *Ontucht voor de rechter. Deel 1: De zaken*. Den Haag: Nationaal Rapporteur, 2016.

Nederlands jeugdinstituut. *Seksueel misbruik*, <https://www.nji.nl/nl/Kindermishandeling-Probleemschets-Definitie/Seksueel-misbruik> (d.d. 20 januari 2019).

R. Oosterom, 'En nog is de strijd tegen misbruik niet gestreden', *Trouw*, 4 september 2018, <https://blendle.com/i/trouw/en-nog-is-de-strijd-tegen-het-misbruik-niet-gestreden/bnl-trn-20180904-10014195> (d.d. 25 oktober 2018).

D.N. Oudshoorn, 'Twee seksueel misbruikte jongens', in O. van der Hart (ed.), *Trauma, dissociatie en hypnose*. Lisse: Zwets & Zeitlinger, 1995.

A. Parmentier, J. Deenik-Moolhuizen, *Iemand valt niet samen zijn daden. Pastoraat aan daders van seksueel misbruik*. Utrecht: Protestantse Kerk in Nederland, 2004.

Politie.nl. *Vraag het de politie*, <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/misbruik/wanneer-is-seks-straftbaar.html> (d.d. 5 oktober 2018).

S.D. Potgieter, *Die pastorale therapeut als begeleier van 'n persoon met seksueel afwijkende gedrag: 'n Hermeneutiese hoek* (2012), <https://doi.org/10.4102/ids.v46i2.66> (d.d. 15 september 2018).

P. Ricoeur, *La Metaphore vive*. Paris: Editions du Seuil, 1975.

P. Ricoeur, *Time and Narrative, volume 1*. Chicago: University of Chicago Press, 1984.

P. Ricoeur, *Tekst en betekenis. Opstellen over de interpretatie van literatuur*. Baarn: Ambo, 1991.

P. Ricoeur, *Figuring the sacred. Religion, narrative and imagination*. Minneapolis: Fortress Press, 1995.

D. Rovers, 'Dominee: "Sociaal netwerk rond Benno L. beschermt kinderen"', *Trouw*, 22 februari 2014, <https://www.trouw.nl/home/dominee-sociaal-netwerk-rond-benno-l-beschermt-kinderen~a4925925/> (d.d. 25 oktober 2018).

J. Swinton, H. Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*. London: SCM Press, 2013.

O. Travers, *Behind the Silhouette. Exploring the Myths of Child Sexual Abuse*. Belfast: The Blackstaff Press, 1999.

VARA, *Een groot uur U, pedofilie*. Hilversum: VARA, 1978,
https://www.vpro.nl/speel~WO_VPRO_035817~vara-30-oktober-1978-een-groot-uur-u-pedofilie~.html (d.d. 5 november 2018).

Trouw (red.), 'Pleidooi Hans Visser pedofilie is aanklacht tegen de kerk', *Trouw*, 18 december 1998, <https://www.trouw.nl/home/pleidooi-hans-visser-voor-pedofilie-is-aanklacht-tegen-kerk~aed2276b/> (d.d. 22 november 2018).

J.A. Ven van der, *Entwurf einer empirischen Theologie*. Kampen: Kok, 1990.

E. Visser de, 'Aantal aangiftes stijgt door openheid', *Volkskrant*, 24 februari 1996, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/aantal-aangiftes-stijgt-door-openheid~b7a68ad1/> (d.d. 19-1-2019)

J. Visser (red.), *De andere kant van de medaille, over de vraag: is pedofilie misbruik van kinderen?* Rotterdam: Stichting Kerkelijke Sociale Arbeid, 1998.

J. Visser, *Pedofilie*. Rotterdam: Stichting Kerkelijke Sociale Arbeid, 2007.

R. Voorberg, *De dominee leert vloeken*. Amsterdam-Antwerpen: Arbeiderspers, 2016.

Volkskrant (red.), 'Kerken verwerpen pleidooi ds. Visser voor pedofilie', *Volkskrant*, 19 december 1998, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/kerken-verwerpen-pleidooi-ds-visser-voor-pedofilie~b7a2bfe9/> (d.d. 20-01-2019).

Wikipedia, *Homo emancipatie in Nederland*, https://nl.wikipedia.org/wiki/Homo-emancipatie_in_Nederland (d.d. 23 oktober 2018).

Wikipedia, *Levensbeschouwing*, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Levensbeschouwing> (d.d. 5 januari 2019).

M. Zeegers, 'Seksuele contacten met afhankelijke personen en kinderen', in *Gezond Gezin, Maandblad voor relaties en seksualiteit*, 20/6 (1981).

Bijlage 1. Vragenlijst

Hoofdvraag

Wat is de betekenis van het eigen levensbeschouwelijk perspectief van vrijwilligers in de pastorale ontmoeting met daders van pedoseksueel misbruik?

Eerste deelvraag

A. Wat is de betekenis van het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger geweest om aan dit pastorale vrijwilligerswerk te willen beginnen?

Subvragen bij de eerste deelvraag

A1. Kunt u vertellen waarom u indertijd aan dit vrijwilligerswerk begonnen bent (roeping, appèl, eigen biografie, persoonlijke ervaringen)?

A2. Wat roept het begrip levensovertuiging bij u op? Speelde uw levensovertuiging een rol bij uw keuze om aan dit vrijwilligerswerk te beginnen? Zo ja welke? Of zo nee, waarom niet (christelijk, andere religie, eigen religieuze overtuiging, politiek- of maatschappelijk ideaal)?

A3. Welke waarden zijn voor u van belang geweest om dit vrijwilligerswerk te gaan doen (medemenselijkheid, rechtvaardigheid, compassie)?

Tweede deelvraag

B. Hoe draagt het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger bij aan het geven van een invulling aan de pastorale ontmoeting?

Subvragen bij de tweede deelvraag

B1. Wie wilt u zijn voor de ander binnen deze pastorale ontmoeting (getuige, helper, metgezel, gids/ tolk)?

B2. Lukt het u ook om zo'n soort pastor voor de ander te kunnen zijn? Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?

B3. Wat beschouwt u daarbij als uw belangrijkste taak/taken binnen deze pastorale ontmoeting (verzoenen, begeleiden, bijstaan, helen, nurturing, gemeenschap, resisting, empowering, liberating)?

Derde deelvraag

C. Wat voor invloed heeft de pastorale omgang met deze daders mogelijk (gehad) op het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger?

Subvragen bij de derde deelvraag

C1. Hoe kijkt u aan tegen het feit dat de ander voor een pedofiele omgang met een kind is veroordeeld (liefde, relatie, misbruik, rechtvaardig, onrechtvaardig, macht, onmacht, verbondenheid, schuld)?

C2. Wat voor gevoel roept het feit dat de ander voor een pedofiele omgang met een kind is veroordeeld bij u op (boosheid, afschuw, compassie)?

C3. Is deze pastorale omgang mogelijk van invloed geweest op uw geloof/Godsbeeld/levensovertuiging? Zo ja, hoe?

Vierde deelvraag

D. Hoe draagt het eigen levensbeschouwelijk perspectief van de vrijwilliger bij om het in het pastoraat met deze daders te kunnen volhouden en uithouden?

Subvragen bij de vierde deelvraag

D1. Komt u in de pastorale ontmoeting met de ander gedrag, meningen of visies bij die ander tegen waar u moeite mee heeft? Zo ja, welke (bagatelliseren, geen verantwoordelijkheid nemen, sociaal conflict, ethisch conflict, slachtofferschap, ouderschap, vreemdheid)?

D2. Wat helpt u om dit vrijwilligerswerk te kunnen volhouden en het met de ander te kunnen uithouden? Speelt uw levensovertuiging hierbij een rol? Zo ja, hoe (geloof, verzoening, vergeving, aanvaarding, compassie)?

Algemene vragen

E1. Bent u kerkelijk betrokken en heeft dit vrijwilligerswerk mogelijk invloed gehad op uw kerkelijke betrokkenheid? Zo ja, hoe?

E2. Zijn er zaken die voor u heel belangrijk zijn met betrekking de pastorale ontmoeting met pedoseksuelen, maar die in dit gesprek nog niet aan de orde zijn geweest?

Bijlage 2. **Codeboom**

Onder 'betekenis'

I. Overwegingen om dit vrijwilligerswerk te willen doen.

eigen biografie, roeping, appèl

II. Rol van de pastor.

vriend, naaste, metgezel, familie, gesprekspartner

III. Taak van de pastor

bijstaan, biechtvader zijn, verzoenen

IV. Wat de dader en zijn delict bij de pastor oproepen

verbondenheid, schuld, rechtvaardig, onmacht, macht, ongelijkheid, onrechtvaardig, liefde, misbruik, afschuw, begrip, genade, medelijden, pijn

Onder 'waarden en normen'

V. Waargenomen gedrag bij de ander, wat door de pastor moeilijk wordt gevonden

geen verantwoordelijkheid nemen, psychiatrische stoornis, ongenueanceerd zijn, claimen, gelijk willen hebben, vraag om rechtvaardiging

VI. Waarden, ervaringen en gedragingen die voor de pastor in die ontmoeting belangrijk zijn.

medemenselijkheid, trouw, geloof, geloofsgemeenschap, gezond deel aanspreken, humor, wederkerigheid, voldoening, verantwoordelijkheid, gesprek, gelijkwaardigheid

Onder 'Godsbeeld/idealen'

VII. Geloof of levensovertuiging dat daarbij een rol speelt

christelijk geloof, maatschappelijk ideaal

Bijlage 3. **Datamanagementplan** (versie: 20190213)

1. Algemeen

NAAM STUDENT: Nico Binnendijk
NAMEN SCRIPTIEBEGELEIDER(S): Dr. Reijer J. de Vries

DATUM: 5 augustus 2019
VERSIE: 5 augustus 2019

2. Algemene gegevens over het onderzoek / scriptie-onderwerp

(WERK)TITEL ONDERZOEK / SCRIPTIE: Zie, de mens!

KORTE OMSCHRIJVING VAN ONDERZOEK EN ONDERZOEKSMETHODE(N) :
Een onderzoek naar de betekenisgeving van vrijwilligers in hun ontmoeting met daders van misbruik van minderjarigen. Een kwalitatief onderzoek door middel van halfgestructureerde interviews.

TYPEN ONDERZOEKSDATA:
Getranscribeerde data op basis van geluidsopnames van genoemde interviews

PERIODE WAARIN DATA VERZAMELD WORDEN:
Februari tot en met mei 2019

3. Technische aspecten

HARD- EN SOFTWARE: Laptop

BESTANDSFORMATEN: Docx

OMVANG VAN DE DATA (SCHATTING IN MB/GB/TB):
2 MB

OPSLAG DATA TIJDENS ONDERZOEK:
Op de H-schijf van de VU

OPSLAG DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:
In data opslag van de VU

4. Verantwoordelijkheden

BEHEER DATA GEDURENDE HET ONDERZOEK:

Door Nico Binnendijk

BEHEER DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

PTHU bibliotheek

5. Juridische en ethische aspecten

EIGENAAR DATA:

Nico Binnendijk

PRIVACYGEVOELIGE DATA: NEE

INDIEN JA HOE ZAKEN ALS VEILIGE OPSLAG EN TOESTEMMING VAN
PERSONEN GEREGLD:

6. Overige zaken

(In te vullen door thesisbegeleider:)

☒ Goedgekeurd

☐ Niet goedgekeurd, omdat:

Naam, handtekening:

R.J. de Vries

Datum:

5 augustus 2019
